



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทย

Human Rights in Thai History of Ideas

โดย ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และคณะ

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

โดย ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก และคณะ

ตุลาคม 2546



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทย

Human Rights in Thai History of Ideas

โดย ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และคณะ

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

โดย ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก และคณะ

ตุลาคม 2546

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

สิทธิมนุษยชนในประวัติความคิดของสังคมไทย

Human Rights in Thai History of Ideas

คณะผู้วิจัย

ผศ. ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ

ผศ. อติศร หมวกพิมาย

สังกัด

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ
บทที่ 2	มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา
บทที่ 3	วิวัฒนาการทางสังคมของมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน
บทที่ 4	กำเนิดและพัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง
บทที่ 5	สิทธิพื้นฐานของราษฎร
บทที่ 6	ผู้หญิงกับคดีความในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว : ศึกษาหมวดคดีผู้สาว
บทที่ 7	สิทธิมนุษยชนกับอำนาจการเมืองใหม่

ภาคผนวก	1. ปัญหาที่ดินและความไม่เป็นธรรม
	2. คดีความผู้หญิงสมัยรัชกาลที่ 5 หมวดคดีผู้สาว

บทที่ 1: บทนำ

รายงานการวิจัยเรื่องสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย ครอบคลุมหัวข้อใหญ่ๆ 3 ข้อคือ หนึ่งว่าด้วยความหมายและมโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา และการก่อเกิดในบริบทของพัฒนาการทางการเมือง สองว่าด้วยสิทธิพื้นฐานในประวัติศาสตร์ไทย สามว่าด้วยสิทธิพลเมืองหรือสิทธิทางการเมืองในประวัติศาสตร์ไทย วิธีการศึกษาใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ วิเคราะห์และตีความวาทกรรมหรือการแสดงออกทางความคิดและการเขียน ที่สะท้อนลักษณะและปัญหาอันเกี่ยวข้องกับมโนทัศน์สิทธิและสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์สังคมไทย จุดมุ่งหมายคือการเสนอและแสดงให้เห็นถึงการก่อรูปและพัฒนาการของแนวคิดและการปฏิบัติที่นำไปสู่มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในที่สุด

1.1: มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์พัฒนาการทางสังคม

ที่มาและพัฒนาการของแนวคิดและมโนทัศน์สิทธิและสิทธิมนุษยชน ก่อรูปและพัฒนาการท่ามกลางการต่อสู้หลากหลายรูปแบบของคนในสังคม ในประวัติศาสตร์ความคิดแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนถือว่าเป็นหัวข้อหนึ่งในปรัชญาการเมืองของสังคม เช่นมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม ความชอบธรรมทางการเมือง ไปถึงคุณธรรมของรัฐและพลเมือง เป็นต้น การเกิดและดำรงอยู่ของมโนทัศน์และการปฏิบัติของความคิดและปรัชญาการเมืองทั้งหลาย ก่อรูปขึ้นในสังคมและระบบการปกครองที่มีความซับซ้อนขึ้น ในทางความคิด มีระบบคิดแบบนามธรรมเช่นศาสนา ปรัชญาและอุดมการณ์ของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่จุดหมายของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยรวม มโนทัศน์สิทธิและความยุติธรรม แสดงออกถึงความต้องการของสังคมที่จะพัฒนาระดับไปสู่ระดับที่ดีขึ้น ที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น ให้ความสุขความพอใจแก่คนจำนวนมากขึ้นด้วย กล่าวในอีกนัยหนึ่งคือเป็นความต้องการและพยายามในทางธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างจากสัตว์อื่นๆ ที่สามารถยกระดับพัฒนาในทางคุณภาพให้กับเผ่าพันธุ์ของพวกเขาได้

ประเด็นแรกคือการจำแนกและศึกษาความหมายทางประวัติศาสตร์ของมโนทัศน์ทั้งสองคือสิทธิกับสิทธิมนุษยชน กล่าวได้ว่ามโนทัศน์สิทธิมีมาแต่ดั้งเดิมในรัฐและอาณาจักร การเมืองการปกครองสมัยก่อนทั่วไป ซึ่งจะขอเรียกว่าสิทธิรุ่นที่หนึ่งหรือรุ่นแรก ลักษณะสำคัญคือการสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจปกครองของผู้ปกครองตามประเพณี ที่ได้รับความ

ขอบธรรมจากอำนาจเหนือสังคม อีกประการคือเป็นการคลี่คลายความขัดแย้งเฉพาะหน้าระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ที่สำคัญคือกลุ่มขุนนางและพระ มากกว่าชนชั้นล่าง เช่นชาวนาไพร่ทาส จะเรียกว่าสิทธิรุ่นแรกเป็นการต่อรองและตกลงกันระหว่างกลุ่มนำและที่พอมีสถานะทางการเมืองและทางเศรษฐกิจกันเองก็ได้

ในทางปรัชญา เห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของสิทธิ เป็นการพัฒนาของสังคมที่ต้องการทำให้อำนาจปกครองถูกกำกับด้วยปัจจัยทางจริยธรรมหรือศีลธรรม อีกด้านหนึ่งคือการที่ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองต่างเริ่มรู้จักตัวเองที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น และจะจัดการความสัมพันธ์นั้นกับจุดหมายของสังคมอย่างไรจึงจะพัฒนาไปได้ด้วยดี นั่นคือการทำให้ "สมรรถนะทางสิทธิ" ของบุคคลและชุมชนในการรักษาระเบียบศีลธรรมนั้น ยกกระดับขึ้นสู่การเป็นตัวบทกฎหมายอย่างเป็นทางการต่อไป

ประเด็นที่สองคือว่าด้วยมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน ซึ่งจะเรียกว่าสิทธิรุ่นที่สองหรือรุ่นหลัง ความหมายและลักษณะสำคัญคือเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ราษฎรจำนวนมากที่ถูกปกครอง มากกว่าให้ความชอบธรรมแก่อำนาจรัฐและกลุ่มนำจำนวนน้อยอีกต่อไป การเรียกร้องและสร้างความหมายให้กับสิทธิรุ่นที่สองนี้ ไม่เพียงแต่เปิดช่องทางในการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชนมากขึ้น แต่ที่สำคัญในระยะยาวคือการยกระดับและพัฒนาความเป็นตัวของตัวเองและคุณสมบัติอันเป็นของราษฎรเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อคุณภาพและปริมาณของสมาชิกสังคมส่วนใหญ่

ปัญหาสิทธิมนุษยชนจึงมีประวัติศาสตร์ที่แนบแน่นกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องต้องการในการเข้าถึงสิทธิพลเมืองอยู่มาก พัฒนาการต่อมานำไปสู่การขยายและครอบคลุมไปยังสิทธิเศรษฐกิจและสิทธิทางวัฒนธรรม ในระยะยาวคือการพัฒนาให้ประชาชนเป็นประธานหรือเป็นนายของตัวเอง ด้วยการยกระดับความรู้จัดอวิชา โดยผ่านประสบการณ์ของตนเอง ในที่สุดคือการจัดตัวเองและรู้จักผู้อื่นอย่างทัดเทียมและเสมอหน้ากัน

1.2: วิวัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน

แนวคิดหรือมโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ก็เช่นเดียวกับแนวคิดทางการเมืองและสังคม(รวมทั้งเศรษฐกิจ)ทั้งหลาย ที่เกิดและพัฒนาขึ้นมาในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่มีมโนทัศน์ทางสังคมอะไรที่เกิดมาในสุญญากาศ ดังนั้นบริบทและความสัมพันธ์ทางสังคมและทางการเมืองจึงมีความสำคัญต่อการเข้าใจและการศึกษาถึงความหมายและมิติต่างๆของมโนทัศน์ดังกล่าว

พัฒนาการที่ทำให้แนวคิดสิทธิมนุษยชนปรากฏออกมาเป็นมโนทัศน์ทางสังคม และการเมืองที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งในทางโครงสร้างและในความสัมพันธ์ทางสังคม ครอบคลุมบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในข้อที่สำคัญที่เกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน ได้แก่ การก่อรูปและพัฒนาของมโนทัศน์และความเข้าใจในความหมายของความเป็นมนุษย์ในประวัติศาสตร์ของพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมือง

ความหมายของความเป็นคนใหม่นี้แสดงออกในประเด็นหลักๆ เช่น ในเรื่องของศักดิ์ศรีของความเป็นคน(human dignity)และในความยุติธรรมทางสังคม(social justice) ไปถึงการมีส่วนร่วมในการปกครองของตนเอง กล่าวโดยรวมคือการที่คนทั้งหลายพัฒนาความเป็นนายของตัวเองมาอย่างไร ทั้งในแง่ที่สัมพันธ์กับตัวเอง และในความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความเข้าใจในมโนทัศน์ที่เปลี่ยนไปในเรื่องความหมายของความเป็นมนุษย์และความสัมพันธ์กับจุดหมายของรัฐ จึงมีความสำคัญต่อการศึกษาถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์สังคมด้วย

ปรากฏการณ์และการเกิดขึ้นของมโนทัศน์และการปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชนก่อตัวและพัฒนาไปพร้อมกับการเกิดระบบสมัยใหม่ (modernity) ซึ่งเป็นผลผลิตเฉพาะของสังคมยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ลักษณะเด่นของสิทธิมนุษยชนคือการที่สิทธินี้ย้ายมาเป็นของปัจเจกชนทั้งหลายโดยสมบูรณ์ ที่เรียกว่าลัทธิปัจเจกชนนิยม (individualism) ในทางทฤษฎีการดำรงอยู่ของปัจเจกชนที่เป็นเสรี หมายถึงการตัดขาดและบั่นทอน ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยต่อกันในระบบศักดินาและศักดินารูปแบบต่างๆ ลงไป ในทางเศรษฐกิจการเมืองคือการที่ระบบทุนนิยมที่วางอยู่บนลัทธิเสรีนิยมของตลาดและแรงงานก้าวขึ้นมาเป็นรูปแบบหลักของการผลิตและการผลิตซ้ำ พลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตก็เปลี่ยนไปตามตรรกะและพลังของระบบทุนนิยมเสรี เช่นเดียวกับระบบการเมืองการปกครอง ที่มีการก่อรูปของชนชั้นใหม่ๆ และความขัดแย้งทางชนชั้นแบบใหม่ที่เป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการก่อตัวขึ้นของแนวคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ อันสะท้อนถึงมโนทัศน์ของสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนั้น เป็นมโนทัศน์ใหม่ที่เกิดขึ้นมาในระบอบที่สังคมพัฒนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบทุนนิยม ในสมัยล่าอาณานิคมในศตวรรษที่ 19 การซึมเข้ามาของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในสยาม ที่มาพร้อมกับการปฏิรูปและทำให้

ประเทศเป็นสมัยใหม่ (modernization, modernism) นำเอามิติใหม่ของการดำรงชีวิตเข้ามาเผยแพร่ จากนั้นมาความเจริญทางวัตถุค่อยกลายมาเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ในการดำรงชีพ ไม่เพียงแต่ในชนชั้นนำเท่านั้น หากแต่กระจายแทรกซึมไปทั่วถึงทุกชนชั้นและกลุ่มคน แม้จะไม่เสมอภาคเหมือนกันก็ตาม กล่าวคือเงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตก้าวขึ้นมาเป็นปัจจัยหลักอันหนึ่งในชีวิตสังคมสมัยใหม่หรือสังคมที่มีการพัฒนา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตกับระบบค่านิยมและศีลธรรมหรือเรียกว่าวัฒนธรรม จะเป็นตัวกำหนดความหมายและการปฏิบัติในเรื่องสิทธิด้วยเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองนำไปสู่การปรับเปลี่ยนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวิถีการผลิตของพวกเขา ดังแสดงออกในปัญหาสำคัญๆ เช่น เรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งจะถูกทำให้เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล แนวโน้มใหญ่ที่เกิดคือการที่ทรัพย์สินอันแต่เดิมเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนหรือกลุ่มคน มีลักษณะเป็นสิทธิเชิงซ้อนและที่เรียกว่าสิทธิกลบนาหรือสิทธิในการใช้เป็นหลักถูกแปรเปลี่ยนไป รูปแบบสัมพันธ์ภาพทางทรัพย์สินใหม่ที่เกิเกิดขึ้น ได้แก่การที่กรรมสิทธิ์กลายเป็นของปัจเจกบุคคลมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัว เป็นกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ของบุคคล การอ้างถึงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของชุมชนหรือกลุ่มคนถูกทำลายลง นั่นคือความเชื่อมโยงต่อเนื่องระหว่างชุมชนกับธรรมชาติถูกตัดขาดไป ระเบียบของชุมชนไม่อาจเป็นตัวแทนของระเบียบที่เป็นธรรมชาติอีกต่อไป

ในเวลาเดียวกัน ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของลัทธิเสรีนิยม จำเป็นต้องมีอำนาจใหม่ที่ให้ความชอบธรรมและให้ความมั่นใจแก่ปัจเจกชนในการสร้างและรักษาสังคมของพวกเขาไว้ให้ได้ การต่อสู้เปลี่ยนแปลงจากคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 นำไปสู่การสถาปนาโครงสร้างอำนาจแบบใหม่ ในตะวันตก ที่เรียกกันต่อมาว่าระบอบประชาธิปไตย กระฎุมพีบัดนี้เป็นไปได้ที่ความชอบธรรมทางการเมืองสูงสุดได้ย้ายจากพระเจ้าและกษัตริย์ มาที่ตัวบุคคลอันเป็นสิ่งที่ทั่วไปที่สามัญ ดังเห็นได้จากข้อความที่จารึกในรัฐธรรมนูญทั่วไปว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน” องค์อธิปัตย์คือมหาชนที่ไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออวดารจากเบื้องบนอีกต่อไป บนพื้นฐานของสิ่งสากลใหม่คือเหตุผลและความคิดแบบกลไกของคนทุกคน อำนาจใหม่มาจากการคิด และการผลิตสร้างใหม่ ด้วยเครือข่ายอันกว้างใหญ่ไพศาลของระบบทุนนิยม กลายเป็นพลังอันไม่รู้จบ ระบบการเมืองใหม่ที่รองรับคตินิยมและคนแบบใหม่นี้คือระบบการเมืองเสรีนิยมหรือประชาธิปไตย ที่อ้างความชอบธรรมและอำนาจสูงสุดมาจากประชาชน

1.3: มโนทัศน์ของความเป็นมนุษย์และระเบียบสังคม(social order)

คติและทฤษฎีความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมมีมาแต่โบราณแล้ว แม้ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาอยู่ในฐานะของโลกทรรศน์ที่ครอบงำ ดังเห็นได้จากตำนานสร้างโลกของคนไทยกลุ่มต่างๆในประเทศอินเดีย ตอนใต้ของจีน พม่า ลาว เวียดนามและในประเทศไทย ซึ่งเป็นที่มาพื้นฐานของแนวคิดและความรู้ในกำเนิดของชุมชนและการปกครอง

ประเด็นแรกคือการมีระเบียบสังคมอันแน่นอนเพื่อไม่ให้คนละเมิด หากมีการละเมิดหรือคัดค้านก็จะถูกลงโทษ แม้ว่าคติความเชื่อศาสนาโบราณจะมองมนุษย์อย่างตายตัวและมีธรรมชาติอันไม่ดีก็ตาม แต่คติไทยเดิมยังเอื้ออำนวยต่อการให้โอกาสมนุษย์ในการทำความดีในการยกระดับตนเองและชุมชนได้ต่อไปอีก ดังที่ตำนานสร้างโลกของคนไทยทั้งหลาย จะเหมือนกันในการบรรยายว่ามนุษย์ลงมาจากแกนหรือเป็น “ลูกฟ้า” มีกำเนิดจากสวรรค์เป็นต้น ลักษณะยึดหยุ่นในทางความเชื่อ ซึ่งอาจเกิดจากการขยายตัวของชุมชนและการผลิตไปถึงการแลกเปลี่ยน ทำให้มนุษย์ในสังคมไทยเดิมสามารถยับยั้งขยายชุมชนและชีวิตเมืองออกไปได้ จากชุมชนเมืองเล็กๆไปเป็นเมืองแบบอาณาจักร จากการเพาะปลูกแบบธรรมชาติไปเป็นการค้าแลกเปลี่ยน กระทั่งนำไปสู่มโนทัศน์สำคัญเรื่องกรรมสิทธิ์ในผลผลิตและในเครื่องมือการผลิตที่สำคัญคือที่ดิน

หลังจากศาสนาพุทธเข้ามาเป็นโลกทรรศน์นำในสังคมและการเมืองรัฐไทย ได้นำการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ข้อหนึ่งคือเปลี่ยนคติการมองบรรทัดฐานทางศีลธรรมเสียใหม่ จากการอาศัยเกณฑ์ภายนอกเป็นหลัก มาสู่การอาศัยเกณฑ์ภายในตัวมนุษย์เอง แหล่งที่มาของบรรทัดฐานนี้ก็เปลี่ยนจากแกน หรือผีบรรพบุรุษและประเพณีท้องถิ่นอันเป็นเฉพาะ มาเป็นธรรมอันเป็นความรู้ที่มีลักษณะเป็นสากล

ทรรศนะทางศาสนากับทางการเมืองยังเป็นเรื่องเดียวกันที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ จุดหมายทางการเมืองของรัฐไทยแต่โบราณมาถึงสมัยใหม่จึงไม่ได้มีแต่วัตถุประสงค์ทางการเมือง หากแต่ควบคู่ไปกับจุดหมายทางธรรมด้วย ในขั้นสูงรัฐและโลกเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีทางในอันที่จะไปบรรลุจุดหมายทางธรรม กล่าวในแง่ของรัฐและทางโลก ความคิดทางการเมืองเชิงพุทธทรรศน์จึงเน้นความสำคัญที่รัฐในฐานะขององค์รวมของมนุษย์ มากกว่าที่ความเป็นตัวตนของผู้คนในรัฐหรืออาณาจักรเอง

เนื่องจากการอยู่รอดและมั่นคงของรัฐ ย่อมมีความหมายว่าผู้คนในรัฐก็ย่อมมีโอกาสมากที่จะอยู่รอดและมีชีวิตตามสภาพสังคมได้ ในความคิดและปรัชญาการเมืองดังกล่าว สิทธิและสิทธิมนุษยชนจึงไม่มีพื้นที่ในวาทกรรมการเมืองสมัยก่อนได้ ศักดิ์ศรีของ

ความเป็นมนุษย์ยังไม่ได้ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมาให้เป็นวาทกรรมหนึ่งทางการเมือง มนุษย์ยังเป็นเพียงมรรคหรือหนทางไปสู่จุดหมายทางศาสนา มนุษย์และต่อมาสังคมยังไม่ได้และไม่อาจเป็นจุดหมายของการเมืองได้ ดังนั้นความคิดการเมืองเชิงพุทธจึงมุ่งไปที่ความเป็นเอกภาพระหว่างจิตกับกาย ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองเป็นต้น นี่เองเป็นที่มาของลักษณะความคิดการเมืองไทยที่ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของความเชื่อทางศาสนา

ในยุคที่สยามผ่านเข้าสู่ระบบโลกสมัยใหม่ เทียนวรรณน่าจะเป็นนักคิดคนแรกๆ ที่นำเสนอคุณธรรมของความเป็นคนบนพื้นฐานของหลักการทางสังคมโลกแบบใหม่ที่ไม่ได้วางอยู่บนคำสอนทางศาสนาแล้วๆ ดังแต่ก่อน จริยธรรมที่เขาเสนอจึงมุ่งที่การสร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่คนที่จำต้องพึ่งพาผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจอย่างงมงายไม่ขึ้น เขามองว่าคนที่จะได้ดีต้องมีวิทยาความรู้ ไม่ต้องอาศัยเหตุอย่างอื่น “นอกจากความประจักษ์จริงว่า เป็นคนดีแลรอบรู้ทรงคุณวิทยาแท้” คุณสมบัติของคนตามที่เขาเห็นจึงวางอยู่บนความถูกต้องความชอบทั้งทางโลกย์และทางธรรม

ในทรวงของเทียนวรรณ ผู้อื่นก็มีความสำคัญไม่น้อยกว่าตัวเอง การสร้างแนวคิดที่ให้ความสำคัญทั้งกับอัตวิสัยและภาววิสัยนับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความหมายน้อยอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดสังคมและการเมืองในระยะเวลาต่อมา จุดหมายทางการเมืองของชาวไทยแต่โบราณมาถึงสมัยใหม่จึงไม่ได้มีแต่วัตถุประสงค์ทางการเมือง หากแต่ควบคู่ไปกับจุดหมายทางธรรมด้วย ในชั้นสูงรัฐและโลกเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีทางในอันที่จะไปบรรลุจุดหมายทางธรรม กล่าวในแง่ของรัฐและทางโลก ความคิดทางการเมืองเชิงพุทธทศวรรษจึงเน้นความสำคัญที่รัฐในฐานะขององค์กรรวมของมนุษย์ มากกว่าที่ความเป็นตัวตนของผู้คนในรัฐหรืออาณาจักรเอง

มโนทัศน์ว่าด้วยมนุษย์แบบใหม่หรือสมัยใหม่จึงเป็นพื้นฐานให้กับนักคิดและปัญญาชนสยามในสมัยปฏิรูปการปกครองมาถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากเทียนวรรณมาถึง ก.ส.ร. กุหลาบ ซึ่งให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของคนแต่ละคนเอง งานเขียนของก.ส.ร. กุหลาบที่สำคัญ คือการอธิบายและกระทั่ “สร้าง” วาทกรรมของประวัติศาสตร์ไทยขึ้นมา อันเป็นการท้าทายและลบหลู่พระบรมเดชานุภาพในที่สุด เพราะสิ่งที่เขานั้นคือ การปลดปล่อยความรู้ให้หลุดออกจากพันธนาการของระบบศักดินา ไปสู่ระบบเสรีที่ปัจเจกชนแต่ละคนสามารถตัดสินใจเลือกรับรู้และเชื่อถือได้ตามสติปัญญาของตนเอง

ในเวลาเดียวกัน แนวคิดว่าด้วยมนุษย์ที่เป็นพลเมืองของชาติบ้านเมืองเดียวกัน และควรต้องได้รับ “ความสุขเสมอกัน” ไปถึงการมีอำนาจที่จะแสดงความคิดเห็น

ในทีละสาระในเรื่องที่เป็ประโยชน์ ก็เกิดมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนการปฏิรูปการปกครองเล็กน้อย อันนี้เห็นได้จาก “คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103” ของคณะเจ้านายและข้าราชการ เป็นต้น ความคิดดังกล่าวยังเสนอไปถึงการที่ราษฎรร่วมกันเป็นเจ้าของชาติด้วย แม้น้ำหนักของการเสนอและทางแก้ไขนั้นจะไม่ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องสิทธิเสรีภาพของราษฎรก็ตาม หากแต่มุ่งไปที่การแก้ไข “พระราชประเพณีการปกครอง” ซึ่งก็คือการปกครองโดยพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ แต่ก็กล่าวได้ว่าแนวคิดที่มองความเป็นมนุษย์ที่มีลักษณะทั่วไปที่เป็นสากล ได้เริ่มก่อรูปขึ้นแล้ว ความเป็นพลเมืองมาจากการเป็นราษฎรของประเทศที่มีอาณาเขตแน่นอน มีผู้ปกครองและการปกครองที่สามารถจัดการบ้านเมืองและทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้ด้วยแนวคิดในระยะดังกล่าวยังให้ความสำคัญไปที่ความอยู่รอดของรัฐหรือประเทศชาติและระบบรัฐบาลมากกว่าความปลอดภัยและมั่นคงของราษฎร สิทธิพลเมืองและเสรีภาพทางการเมืองของปัจเจกชนยังเป็นเรื่องรองๆ ที่ไม่มีประเด็นความสำคัญอะไรนัก

ราวทศวรรษ พ.ศ. 2450 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ได้ยกระดับขึ้นจากมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ในลักษณะทั่วไป มาสู่การตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และฐานะของชนชั้นปกครองตามประเพณี นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์รวมถึงปัญญาชนของกลุ่มกรรมกรและชาวนาด้วย มีการร้องเรียนถึงการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมของข้าราชการมาก และที่น่าสังเกตคือคำพูดที่มีลักษณะการเมืองแบบราдикаลได้ปรากฏออกมาอย่างเป็นปกติ เช่น คำพูดว่า “การกดขี่บังคับอันเป็นความทุกข์ยาก” “ความไม่ยุติธรรมในการใช้กฎหมาย” “ความสุขถ้าไม่ถูกบังคับ” เป็นต้น ที่แสดงออกถึงการต่อต้านอย่างเปิดเผยคือนายนรินทร์ ภาสิต ในการคัดค้านและให้ยกเลิกการเก็บเงินค่ารัชูปการและการเกณฑ์แรงงานราษฎรไปใช้งานหลวงต่างๆ การแสดงออกซึ่งความคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบบเก่าอย่างรุนแรงคือกรณีกบฏ ร.ศ. 130 (2454) ซึ่งเสนอรูปแบบรัฐบาลใหม่เป็นรีพับลิค นับจากนั้นมากล่าวได้ว่ามโนทัศน์ว่าด้วยพลเมืองและสิทธิทางการเมืองของราษฎรกลายเป็นความชอบธรรมของราษฎรไปแล้ว ปัญหาคือว่าเมื่อไรและภายใต้สภาพอะไรเท่านั้น ที่ความต้องการสิทธิทางการเมืองอันใหม่ถึงจะปรากฏเป็นจริงขึ้นมา

1.4: การก่อรูปของสิทธิพลเมืองในสยาม

กล่าวโดยทั่วไป ปัญหาสิทธิใหญ่ๆที่ราษฎรประสบและไม่อาจแก้ไขได้ด้วยตนเองนั้น ส่วนใหญ่เรียกได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน (basic rights) อันประกอบไปด้วยสิทธิในการดำรงชีพ (subsistence rights) และสิทธิในความปลอดภัย (security rights) สิทธิพื้นฐานนี้มีอยู่เพื่อทำหน้าที่ในการปกป้องคนที่ไม่อาจช่วยเหลือตัวเองได้ จากความอ่อนแอเกินไปหรือธรรมชาติที่ไม่อาจเอาชนะอุปสรรคเบื้องต้นได้ด้วยตนเอง ให้คนส่วนนี้รอดพ้นจากการถูกทำลายจากเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ไป สิทธิพื้นฐานจึงเป็นเสมือนเครื่องป้องกันหรือเกราะสำหรับคนที่ไม่อาจป้องกันตัวเองได้เพียงพอที่จะอยู่รอดและพัฒนาความเป็นคนได้ ให้พ้นจากเอื้อมมือและการข่มขู่ของอุปสรรคปัญหาในการดำรงชีวิต ซึ่งอาจนำไปสู่การสูญเสียสิทธิในการดำรงชีพและสิทธิในความปลอดภัยมั่นคงแห่งชีวิตเป็นต้น กล่าวได้ว่าสิทธิพื้นฐานเป็นการควบคุมพลังทางเศรษฐกิจและพลังทางการเมืองอย่างหนึ่งได้เช่นกัน ไม่เช่นนั้นพลังการเมืองและเศรษฐกิจนี้ก็จะมีอะไรมาควบคุมมันไว้ได้ สิทธิพื้นฐานจึงเป็นการประกันทางสังคม ที่จะไม่ให้ภัยอันตรายมาคุกคามทำลายความเป็นคนลงไป อย่างน้อยก็ไม่ให้ถึงขั้นทำลายความต้องการขั้นพื้นฐานลงไปจนหมด ในประการสุดท้ายสิทธิพื้นฐานจึงเท่ากับเป็นการให้สิทธิในการวิโต้แก่คนที่ไม่มีอำนาจ สำหรับใช้คัดค้านพลังบางอย่างซึ่งไม่เช่นนั้นอาจเป็นอันตรายแก่พวกเขามากที่สุด

สิทธิในความปลอดภัยแห่งชีวิต หมายถึงการมีความปลอดภัยและมั่นคงในร่างกาย กล่าวคือไม่ถูกฆ่า ฆาตกรรม ทุบตี ทรมาณ กดขี่ ข่มขืนกระทำชำเราหรือทำร้ายทั้งทางกายและวาจาเป็นต้น สิทธิดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานจำเป็นสำหรับการที่มนุษย์จะสามารถได้รับและได้ใช้สิทธิประการอื่นๆต่อไป กล่าวได้ว่าหากคนยังไม่อาจสามารถมีและได้รับการคุ้มครองในสิทธิความปลอดภัย คนเหล่านั้นก็ยากที่จะสามารถใช้สิทธิด้านอื่นๆได้ ดังนั้นการที่คนได้รับสิทธิต่างๆแล้ว ย่อมมีนัยด้วยว่าเขาก็ย่อมได้รับสิทธิในความปลอดภัยทางร่างกายแล้วด้วยเหมือนกัน

สิทธิในการดำรงชีพหมายความว่าความสามารถในการมีชีวิตอยู่อย่างปกติในขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ในสังคม เช่นการทำมาหากินได้ตามอัตภาพ สิทธิในการดำรงชีพจึงหมายถึงความมั่นคงในทางเศรษฐกิจในระดับน้อยที่สุดที่คนพึงจะมีในการดำรงชีพ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจนี้ครอบคลุมถึงอากาศบริสุทธิ์ น้ำสะอาด อาหารพอเพียงและมีสุขอนามัย เสื้อผ้าพอเพียง ที่พักอาศัยพอเพียง และการมีสาธารณสุขและการป้องกันโรคที่พอเพียงด้วยเช่นกัน สิทธิในการดำรงชีพอย่างน้อยในระดับพื้นฐาน ทั้งในส่วนที่คนไปประกอบการ หากเขามีปัจจัยและความสามารถ กับการได้รับการดำรงชีพจากการช่วยเหลือของรัฐ

ในกรณีของคนที่ไม่อาจช่วยตัวเองได้ สิทธิและความมั่นคงทางเศรษฐกิจนี้จึงเกี่ยวพันไปถึงระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินในรัฐและสังคมด้วย ไปถึงนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล

การก่อรูปขึ้นของมโนทัศน์ที่ปัจจุบันเรียกว่าสิทธิและสิทธิมนุษยชนนั้น เป็นรูปร่างและเป็นจริงได้ ยังต้องอาศัยปัจจัยจำเป็นอื่นๆประกอบอีกด้วย ประการแรกคือสิทธิไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของการตรากฎหมายเท่านั้น หากที่พื้นฐานกว่านั้นคือการที่สิทธิจะต้องให้พื้นฐานอันเป็นเหตุเป็นผลแก่การเรียกร้องที่ชอบธรรม ประการต่อมาสิทธินั้นนำไปสู่การได้รับเนื้อหาแห่งสิทธิ ไม่ใช่การร้องขอลอยๆหรือรับปากลอยๆ ประการสุดท้ายการมีสิทธิหมายถึงจะต้องมีการรับรองสิทธิเหล่านั้นจากสังคมด้วย เพื่อป้องกันการทำลายขัดขวางจากการข่มขู่ใดๆที่อาจเกิดขึ้นได้ ในอดีตเราอาจเรียกรวมๆกันได้ว่าเป็นความชอบธรรมที่สมาชิกในสังคมการเมืองสามารถอ้างอิงและเรียกร้องได้ หากไม่ได้รับผลประโยชน์หรือการเข้าถึงสิ่งนั้นๆ ทั้งนี้การปฏิบัติในเรื่องสิทธิเรื่องต่างๆนั้น อำนาจอรัฐจักต้องให้การยอมรับหรือปกป้องผู้ได้รับสิทธินั้นจากการละเมิดทำลายของคนอื่นๆ

ในการศึกษาถึงพัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิในประวัติศาสตร์ไทยนี้ ทำให้เห็นว่าประเด็นที่สำคัญที่ควรให้ความสนใจอีกข้อหนึ่ง คือพัฒนาการในระยะผ่านจากรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่รัฐประชาธิปไตย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงสำคัญๆภายใต้การปฏิรูประบบกฎหมาย ระบบการปกครองและระบบวัฒนธรรมการศึกษาและศาสนา ทำให้การเกิดขึ้นของมโนทัศน์สิทธิ(มนุษยชน)มีลักษณะเฉพาะด้วย

ภายใต้ความสัมพันธ์แบบศักดินานิยม การได้มาซึ่งสิทธิต่างๆของราษฎรและขุนนางก็ตี ล้วนมาจากการต่อรองและเรียกร้องในรูปลักษณะต่างๆ จนเกิดการประนีประนอมกันขึ้นระหว่างฝ่ายผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจ กับฝ่ายผู้ถูกปกครองหรือผู้ไม่มีอำนาจ เนื่องจากรัฐและระบอบศักดินาก็มีการสร้างระบบสิทธิของตนเองขึ้นมาเหมือนกัน เช่นสิทธิในการดำรงชีพและในความปลอดภัยแห่งชีวิต ก็มีอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่ากันระหว่างมูลนายกับไพร่และทาสเป็นต้น โดยที่ชนชั้นไพร่ทาสได้รับการคุ้มครองในการดำรงชีวิตและความปลอดภัย อันนี้ถือเป็นหน้าที่ของชนชั้นมูลนายที่จะต้องให้แก่คนในอุปถัมภ์ ในขณะที่ทาสก็มี ความผูกพันจะต้องใช้แรงงานและตอบแทนด้วยความจงรักภักดีและกตัญญูต่อมูลนายเป็นต้น ในความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ไม่เท่าเทียมกัน ชนชั้นไพร่ทาสไม่อาจอ้างอิงถึงสิทธิเอาเองฝ่ายเดียวได้ ไม่อาจอาศัยการอ้างอิงจากทฤษฎีนอกสังคมและที่ไม่อยู่ในประเพณีเดิมที่ครอบงำพวกเขาอยู่ การต่อสู้เพื่อสิทธิในอดีตจึงมักเป็นการประนีประนอมและการต่อสู้

เรียกร้องแบบเป็นฝ่ายถูกกระทำ(passive) ซึ่งมีบทบาทในการช่วยสร้างการยอมรับและการรับรองผลประโยชน์ในเรื่องต่างๆให้กับราษฎรได้จำนวนหนึ่ง

ราษฎรเป็นคนกลุ่มใหญ่ของสังคมไทยที่มีปัญหาในสิทธิพื้นฐาน พวกเขาไม่ได้เป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองการปกครองหรือเป็นกลุ่มนักคิดหัวก้าวหน้า หากแต่เป็นชนธรรมดาสามัญที่กระจายตัวอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังรวมไปถึงกลุ่มคนในอาชีพอื่นๆด้วย ราษฎรที่กล่าวถึงนี้ยังรวมเอากลุ่มสตรี พ่อค้าแม่ค้า พระสงฆ์ คนในบังคับต่างชาติ นักโทษ เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย ซึ่งต่างมีปัญหาเฉพาะตนและต้องการเรียกร้องความยุติธรรม อันเกี่ยวเนื่องกับผลประโยชน์หรือสิทธิที่ตนพึงมีพึงได้ด้วย

กลุ่มเกษตรกรเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่สุดปัญหาที่คนกลุ่มนี้ประสบมากที่สุดคือเรื่องของที่ดินทำกิน ซึ่งได้แก่ปัญหาในการถือครองที่ดิน การบุกเบิกที่ทำกิน ปัญหาเรื่องการประกาศเขตที่ดินสาธารณะที่ทับที่ดินทำกินแต่เดิมของชาวบ้าน ปัญหาในการออกโฉนดรวมถึงกรณีพิพาทระหว่างบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามกับชาวบ้าน ปัญหาระหว่างเจ้าพนักงานของรัฐกับชาวบ้านในการจัดสรรที่ดินทำกิน ข้อร้องเรียนโดยมากมักจะไม่ได้ได้รับการแก้ไขจากหน่วยงานของรัฐ และอีกจำนวนมากก็ถูกยกฟ้องหรือแพคดี

ในเรื่องสิทธิเหนือที่ดินเห็นได้ว่า ที่ผ่านมามีทั้งฝ่ายราษฎรและรัฐ(หรือกษัตริย์)ต่างก็มีผลประโยชน์ในการถือครองและมีอำนาจเหนือที่ดิน รัฐได้ประโยชน์จากการเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานของไพร่ ในขณะที่ราษฎรได้ผลผลิตและที่ทำมาหากินถึงอยู่อาศัยเป็นครอบครัวและชุมชน การต่อรองและต่อสู้เพื่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ตามกรอบแห่งค่านิยมและความเป็นไปได้ ในที่สุดนำไปสู่การยอมรับสิทธิในการใช้ประโยชน์เหนือที่ดินของราษฎร ดังที่กฎหมายได้ยอมรับไว้ เช่นในพระราชกำหนดเก่า 44 กำหนดว่า ราษฎรต้องขอโฉนดจากทางการไว้เป็นสำคัญในเมื่อต้องการได้ใช้ที่ดินนั้นๆเพื่อตนเอง จากนั้นกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จมาตรา 45 ถึง 53 ก็ระบุถึงสิทธิที่จะได้ตามมาจากการครอบครองที่ดินนั้น คือมีสิทธิในการขาย จำนอง ให้เช่าและการให้เป็นมรดก ซึ่งนับเป็นสิทธิในที่ดินที่พอสมควรสำหรับการดำรงชีวิตและอาชีพของราษฎร แต่ประเด็นหลักที่ฝ่ายรัฐยังยึดเป็นหลักในการตีความและใช้กฎหมายเหล่านั้นคือ สิทธิทั้งหลายที่ราษฎรมีในที่ดิน ก็ไม่ตัดสิทธิของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินอยู่ดั้งเดิม

ข้อสังเกตคือสิทธิในปัจจุบันการผลิตที่สำคัญยิ่งอันนี้ จึงเป็นสิทธิที่ถูกจำกัดด้วยกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีในโครงสร้างอำนาจเก่าที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างแน่น

หนา ในระยะยาว สิทธิในกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบจำกัดและด้านเดียวนี้ มีผลกระทบต่อการพัฒนาและการดำรงชีวิตของราษฎร ในอันที่จะยกระดับและพัฒนาศักยภาพของตนเองไม่น้อย เนื่องจากขาดพื้นฐานทางวัตถุรองรับการขยายกิจกรรมทางสังคมด้านอื่นๆต่อไป

ปัญหาอีกประการที่ใหญ่หลวงและกระทบกระเทือนชีวิตการทำมาหากินของราษฎรมากได้แก่เรื่องภาษีอากร การเก็บภาษีอากรและค่านาต่าง ๆ นั้นเป็นการเก็บภาษีโดยตรงจากราษฎรในการประกอบอาชีพพื้นฐาน ไม่ใช่จากการค้าขายแลกเปลี่ยนหรือผลิตจากโรงงาน จึงมีผลกระทบต่อชีวิตราษฎรโดยตรง หลายอย่างเป็นภาษีที่ตกทอดมาจากระบบศักดินา เช่นภาษีรัชูปการ การเกณฑ์แรงงาน เป็นต้น ในระบบสังคมที่กำลังได้รับอิทธิพลระบบทุน เมื่อการค้าการส่งออกมีมูลค่ามากขึ้น แรงงานของราษฎรก็มีค่ามากขึ้นเช่นกัน การเกณฑ์แรงงานในลักษณะของการขูดรีดส่วนเกินจึงไม่อาจให้ความรู้สึกที่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจในหมู่ราษฎรได้

ปัญหาประการต่อมาคือความยุติธรรมในสังคม ที่ราษฎรพึงได้รับจากการปฏิบัติในการปกครองของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ความยุติธรรมอย่างที่ราษฎรเรียกร้องนั้น คือต้องรับฟังข้อเท็จจริงในส่วนที่เป็นของราษฎรด้วย นั่นคือความยุติธรรมในสังคมต้องเป็นเหตุเป็นผล ที่รับรู้และเข้าใจกันได้ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายราษฎรกับฝ่ายรัฐ ไม่ใช่อำนาจและเหตุผลมีอยู่แต่กับฝ่ายรัฐเพียงฝ่ายเดียว

ประการต่อมาคือความเสมอหน้า การที่ราษฎรอ้างถึง “ความเสมอหน้า” ในการปฏิบัติตามกฎหมาย แท้จริงก็คือหลักการที่ว่า ทุกคนย่อมเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมาย อันเป็นหลักการของระบบกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งสมัยโน้นเพิ่งจะเข้ามาพร้อมกับการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในทางปฏิบัติจะพบว่าอันนี้เป็นจุดอ่อนในระบบการปกครองสยามมาแต่โบราณกาลกระทั่งปัจจุบันกาล ที่รัฐบาลแทบทุกสมัยไม่ประสบความสำเร็จนักในการทำให้ราษฎรสามัญชนกับคนชั้นสูงเสมอภาคเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมายได้

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ภาษาและความคิดของราษฎรที่มีต่อสิ่งที่เป็นสิทธิและผลประโยชน์ของราษฎรทั้งในแง่บุคคลและของชุมชน พัฒนาไปชัดเจนขึ้น เพราะความต้องการในประโยชน์ส่วนบุคคลไม่ใช่เป็นการละเมิดพระราชอำนาจและอภิสิทธิ์ของชนชั้นปกครองอีกต่อไป หากเป็นความชอบธรรมที่มีการรับรองด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ

กล่าวโดยย่อ กำเนิดและพัฒนาการของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในอดีต เต็มไปด้วยอุปสรรคและปัจจัยกับเงื่อนไขทางการเมืองและสังคมหลายอย่าง ที่กีดขวางและบั่นทอนกระทั่งทำลาย ความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีในตัวเอง ความสามารถทั้งที่เป็นศักยภาพและที่

เป็นจริงของราษฎรสยาม ในการพัฒนายกระดับชีวิต คุณภาพและในที่สุดคุณธรรมของระบบการปกครองและสังคมถูกบิดเบือนและทำลาย หรือไม่ก็ถูกทำให้เป็นสิ่งนอกคอกที่ไร้บทบาท ความหมายและฐานะในสังคมสยามลงไปอย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนไหวของราษฎรทั่วไปจึงจำกัดอยู่ในประเด็นปัญหาของสิทธิพื้นฐานดังได้กล่าวแล้ว การเกิดและพัฒนาไปสู่สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองต้องรอคนอีกกลุ่มและชนชั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในเมืองที่มีการศึกษาและมีอำนาจต่อรองทางการเมืองที่เป็นจริงกับชนชั้นปกครองสยามต่อไป

1.5: การก่อรูปของวาทกรรมสิทธิมนุษยชน

การแสดงออกที่รวมศูนย์ของสิทธิทางการเมืองได้แก่ภาวะของการเป็นพลเมือง (citizenship) ได้แก่การเปลี่ยนผ่านจากสถานะของผู้อยู่ใต้การปกครองที่มีฐานะและอภิสิทธิ์ ลึกลั่นกันตามตำแหน่งทางสังคมของแต่ละคน เช่นไพร่ ทาสและขุนนาง ไปถึงเจ้านาย มาสู่การเป็นสมาชิกที่มีศักดิ์และสิทธิเท่าเทียมกันด้วยการเป็นพลเมืองของรัฐที่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของสิทธิทางการเมืองมีที่มาสองทาง หนึ่งคือจากการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงระบอบศักดินามาสู่ระบอบประชาธิปไตย หนทางนี้เสนอว่าสิทธิการเมืองมาจากการโค่นล้มทำลายของระบบศักดินาหรือฟิวดัลอีกทฤษฎีหนึ่งเสนอว่าสิทธิการเมืองมาได้จากวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงจากภายในระบอบศักดินาหรือฟิวดัลเอง เช่นการให้สิทธิในกฎบัตรใหญ่แมกนาคาร์ตา ยอมรับสิทธิในการคัดค้านอำนาจรัฐที่ไม่ยุติธรรม การให้เสรีชนมีสิทธิในการทำสัญญาระหว่างกัน เป็นต้น

กล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวในส่วนของผู้อยู่ใต้การปกครอง ที่ต้องการถ่วงดุลและคานาการใช้อำนาจของรัฐ การมีส่วนร่วมในการกำหนดและสร้างกฎระเบียบในการปกครองที่เป็นเหตุเป็นผล และการยอมให้ประชากรที่ไร้อภิสิทธิ์ทั้งหลายมีอิทธิพลต่อรัฐบาล ล้วนนำไปสู่การเกิดขึ้นของสิทธิทางการเมืองในที่สุด โดยทางประวัติศาสตร์ กลุ่มหัวนอกของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมืองนี้ มักได้แก่กลุ่มคนกระฎุมพีที่เรียกว่าชนชั้นกลางในเมืองนั่นเอง ภาวะการเป็นพลเมืองประกอบไปด้วยสามส่วนสำคัญคือ สิทธิพลเมือง(civil rights) สิทธิการเมือง(political rights) และสิทธิทางสังคม(social rights) สิทธิพลเมืองคือส่วนที่ปกป้องเสรีภาพของปัจเจกชน สิทธิการเมืองคือด้านที่ประกันการมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจการเมืองของประชาชน และสิทธิทางสังคมคือส่วนที่อำนวยความสะดวกการเข้าถึงความสุขและความพึงพอใจในชีวิตทางวัตถุและทางวัฒนธรรม (ข้อนี้ตรงกับสิทธิพื้นฐานที่ได้อภิปรายไปแล้ว)

ในประเด็นของกำเนิดความเป็นพลเมืองในสังคมไทยและการเกิดขึ้นของสิทธิทางการเมือง อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากพัฒนาการของสองกระบวนการทางการเมือง อันแรกคือการวิวัฒนาการที่ดำเนินมาภายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา กระบวนการที่สองมาจากการเคลื่อนไหวทั้งสันติและรุนแรงของราษฎรและกลุ่มคนมีการศึกษาในเมือง ที่เริ่มต้นตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ที่กระทบถึงสังคมสยาม กล่าวอย่างสั้นๆ กระบวนการเมืองอันแรกคือการเปลี่ยนแปลงจากเบืองบน กระบวนการเมืองอันที่สองคือการเปลี่ยนแปลงจากเบืองล่าง(แต่ไม่ใช่ชนชั้นล่าง) ปฏิสัมพันธ์และปฏิกริยาของทั้งสองกระบวนการมีผลต่อทิศทางและพัฒนาการของสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองในสังคมไทย

ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามและรวมถึงชนชั้นกลางสมัยนั้นค่อนข้างมาก ได้แก่การเข้ามาและคุกคามของประเทศมหาอำนาจตะวันตก จนถึงการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของการนำสยามเข้าไปในระบบทุนนิยมโลก และนำไปสู่เงื่อนไขของการสร้างระบบทุนนิยมในประเทศต่อมา กระบวนการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงจากภายในดำเนินไปมากที่สุดในระยะปฏิรูปการปกครองภายใต้การนำของรัชกาลที่ 5 จากนั้นกล่าวได้ว่าเป็นช่วงของการสานต่อและรวมศูนย์อำนาจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บนระเบียบโลกใหม่ต่อไป

ในขณะที่มีการประนีประนอมระหว่างการทำให้เป็นสมัยใหม่กับการรักษาระบอบค่านิยมของสังคมศักดินาไทยไว้ ความพยายามจากเบืองบนในการรักษาอำนาจอาญาสิทธิ์ของระบอบกษัตริย์ไว้ท่ามกลางปัจจัยและพลังของระบบเสรีนิยมและสังคมนิยมจากภายนอก แสดงออกที่คำถามว่าควรจะมีหรือไม่มีระบอบประชาธิปไตยในการปกครองสยาม คำตอบที่ได้ออกมาคือควรแต่ยังไม่ถึงเวลา แม้จะมีความต้องการและเหตุผลมากมายในความทันสมัยและประสิทธิภาพของระบบใหม่ก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวในที่สุดก็มาถึงวาระสุดท้าย เมื่อคณะราษฎรตัดสินใจเข้าทำการยึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 7 และทำการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง มาสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยที่พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการเมืองดังกล่าวนี้ สิทธิทางการเมืองและพลเมืองก็เริ่มมีการเคลื่อนไหวจากสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา และปรากฏเป็นจริงในขั้นสุดท้ายในการปฏิวัติ 2475

ในส่วนการเคลื่อนไหวของประชาชน สิทธิในที่ดินทำกินยังเป็นการเรียกร้องต่อสู้ที่สำคัญมากที่สุด ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนเหนือทรัพยากรทั้งประเทศเป็นวาทกรรม

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

รายงานฉบับสมบูรณ์, ธนศ/บทที่ 1

หลักที่กำหนดการเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย การขาดความสัมพันธ์ทางภูมิปัญญาและความไม่ต่อเนื่องระหว่างชนชั้นล่างโดยเฉพาะชาวไร่ชาวนากับชนชั้นกลางในเมือง ทำให้อำนาจและพลังต่อรองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไม่อาจเกิดขึ้นมาได้ ความคิดสิทธิมนุษยชนที่เป็นจริงอย่างทั่วไปและที่มีผลต่อการยกระดับประชาชนผู้เสียเปรียบส่วนมากจึงยังไม่เกิดเป็นจริงขึ้นมา

หากเทียบกับความคิดสิทธิมนุษยชนที่มีฐานและพัฒนาการจากตะวันตก ที่เรียกว่า ลัทธิเสรีนิยม แนวคิดสิทธิมนุษยชนไทยในประวัติศาสตร์มาถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีลักษณะเด่นที่การคุ้มครองรักษาในอำนาจอันเป็นสิทธิของรัฐและกลไกของรัฐ มากกว่าการให้อำนาจและเสรีภาพแก่ปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลนอกรัฐบาล อันเป็นการนำไปสู่การจำกัดและควบคุมอำนาจของรัฐและราชการได้ ดังนั้นอำนาจสูงสุดยังเป็นของรัฐบาลและศูนย์กลางอยู่เช่นเคย การรวมศูนย์การปกครองและการบริหารจัดการเป็นทิศทางหลักที่ดำเนินต่อมาอีกนาน สิทธิพื้นฐานต่างๆของประชาชนโดยเฉพาะในชนบทท้องถิ่นยังถูกละเลยและถูกกดขี่เอาเปรียบจากรัฐและราชการไปถึงภาคเอกชน สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองถูกจำกัดลิดรอนมาเป็นเวลายาวนาน แม้จะมีการสลับกับการเปิดให้มีเสรีภาพบ้างก็เป็นระยะเวลาสั้นๆที่ไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบและโครงสร้างทางการเมืองที่แท้จริง แนวคิดและการปฏิบัติของสิทธิมนุษยชนไทยที่ผ่านมาจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นสิทธิมนุษยชนภายใต้อุดมการณ์ลัทธิ “เสรีนิยมแบบอาญาสิทธิ์” (liberal absolutism).

กล่าวได้ว่าช่วงระหว่างร.ศ. 130 ถึง พ.ศ. 2475 แนวความคิดการเมืองและมโนทัศน์ว่าด้วยปัจเจกชนอันมีเสรีภาพและสิทธิทางธรรมชาตินั้น ได้ก่อตัวขึ้นบ้างแล้วในสังคมสยามแน่นอนว่ามโนทัศน์ปัจเจกชนดังกล่าวไม่ใช่เหมือนกับลัทธิปัจเจกชนนิยมตะวันตก ที่สำคัญเพราะอำนาจรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจยังไม่ได้ย้ายจากการยึดครองผูกขาดของชนชั้นเจ้าที่ดินศักดินามายังชนชั้นนายทุนหรือกรรมสิทธิ์ต่างๆและราษฎรชาวไร่ชาวนาทั้งหลาย

การเรียกร้องถึง “มนุษยภาพ” หรือความเป็นคนที่วางอยู่บนความจริง ไม่ใช่บนอำนาจและการหลอกลวงของชนชั้นปกครอง เป็นการปฏิเสธความชอบธรรมตามประเพณีของผู้ปกครองสยามสมัยนั้น เช่นเดียวกับการที่ผู้นำคณะราษฎรได้จัดตั้งกลุ่มลับดำเนินการเพื่อล้มล้างระบบกษัตริย์แบบเดิม ก็เป็นปรากฏการณ์อันเดียวกัน ว่าบัดนี้คนรุ่นใหม่ได้ข้อสรุปใหม่ของพวกเขาล้วนแล้ว ว่าประชาชนสามารถลุกขึ้นเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและระบอบการปกครองได้เอง เชื่อดังกล่าวน่าไม่ใช่เป็นเพียงความเพ้อฝัน หากแต่คนเหล่านั้นเชื่อจริงๆว่า การปฏิวัติสังคมอยู่ใน

มือของราษฎรแล้ว และสามารถทำได้ให้บรรลุความสำเร็จ ไม่ใช่เป็นเพียงคำทำนายดังกาลก่อน ด้วย.

1.6: มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

พร้อมๆกับการเกิดขึ้นของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติก็มีสิทธิอย่างสมบูรณ์ ในยุคใหม่นั้นพลเมืองมีความหมายถึง “ผู้มีสิทธิและหน้าที่อย่างสมบูรณ์” ซึ่งก่อนหน้านี้นี้คำว่าพลเมืองไม่มีการระบุถึงสิทธิและหน้าที่แต่ประการใด สิทธิก็มีการแบ่งออกเป็นสองชนิดคือความเสมอภาคและความเป็นอิสระ ความเสมอภาคนี้เป็นความเสมอภาคกันในทางกฎหมาย ไม่ใช่ในทุกๆเรื่องทุกอย่าง ส่วนความเป็นอิสระ หมายถึงการทำอะไรได้ทุกอย่างตามความพอใจภายในขอบเขตแห่งกฎหมาย กล่าวโดยสรุปรัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิพลเมืองแก่ประชาชนทุกคน เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง ทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศด้วย ชาติหรือประเทศไม่ใช่เป็นของเอกชนหรือคณะบุคคลใดโดยเฉพาะ “ประเทศสยามภายใต้รัฐธรรมนูญจึงรวมกันสนิทแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งกว่าสมัยใดๆทั้งหมด”

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่นำโดยคณะราษฎร ผลสะท้อนที่เห็นชัดแตกต่างจากสมัยก่อนหน้านี้นี้ คือการมีและแสดงออกในเสรีภาพของปวงชนอย่างถูกต้องตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังได้กล่าวแล้วว่าบริบททางสังคมและการเมืองของสยาม ไม่ได้ก่อรูปขึ้นบนพื้นฐานของการตระหนักถึงความเป็นเสรีของเอกชนในการเป็นเจ้าของตนเองและสามารถเข้าปกครองตนเอง มโนทัศน์และความเข้าใจรับรู้ในมโนทัศน์สิทธิและเสรีภาพ จึงค่อยๆแยกตัวออกเป็นสองขั้ว ขั้วหนึ่งเป็นของราษฎรซึ่งถือโอกาสใช้สิทธิและเสรีภาพใหม่นี้ในการร้องเรียนปัญหาทุกข์ยากลำบากของราษฎรทั้งหลายที่เป็นเรื่องเก่ามานาน ทั้งที่เป็นข้าราชการ เจ้าพนักงานและราษฎรทั่วไป มิติที่ใหม่ของเสรีภาพในที่นี้คือการที่ราษฎรสามารถแสดงออกในความรู้สึกทั้งด้านลบและบวกของพวกตนต่อรัฐและผู้อื่นได้ โดยไม่ต้องมีความหวาดกลัวต่ออำนาจรัฐนั้นๆที่จะมีผลต่อการกระทำของตน กับอีกทรวงหนึ่งที่รัฐและอำนาจเป็นเจ้าของเหนือชีวิตทั้งสุขและทุกข์ของราษฎรทั้งหลายยังดำรงและต่อเนื่องมา อันเป็นผลจากอีกขั้วหนึ่งของการยึดกุมการตีความสิทธิและเสรีภาพโดยรัฐผ่านสถาบันราชการทั้งหลาย ที่ทำให้มโนทัศน์และการปฏิบัติสิทธิเสรีภาพกลายเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐและระบอบการปกครองไป

วาทกรรมของมนุษย์ที่เป็นเสรีทั้งทางสังคมและการเมืองแสดงออกอย่างชัดเจนก็

เมื่อเกิดการปฏิวัติ 2475 จากนั้นมาราษฎรและปัญญาชนเริ่มใช้ศัพท์การเมืองใหม่อย่างมี

ประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นศัพท์การเมืองใหม่เช่น “รัฐธรรมนูญ” “อำนาจนิติบัญญัติ” ไปถึง “ความเสมอภาค” และสิทธิเสรีภาพทั้งหลาย ระเบียบเองที่การพูดถึง “สิทธิเสรีภาพ” ของราษฎรตามกฎหมายเป็นสิ่งที่ทำได้ หากกล่าวว่าวาทกรรมสิทธิมนุษยชนแบบสมัยใหม่ ที่เป็นอำนาจตามเจตจำนงของราษฎรเอง ไม่ใช่มาจากปฏิกิริยาและเป็นการตอบโต้ชนชั้นปกครอง เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็ได้ ในขณะที่ก่อนหน้านี้เป็นความต้องการหรือความรู้สึกของราษฎรต่อระบบการปกครองและผู้ปกครองเป็นสำคัญ แต่ในขณะนี้ความต้องการทำนองเดียวกันนี้สามารถพูดออกมาเป็นภาษาได้แล้ว

พลังและอำนาจของภาษาการเมืองใหม่อยู่ที่มันไม่อาจถูกควบคุมหรือจำกัดขอบเขตได้อย่างง่ายๆ ดังนั้นไม่นานภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งที่รัฐบาลคณะราษฎรประสพก็คือ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและนโยบายของรัฐอย่างรุนแรงและด้วยภาษาการเมืองแบบใหม่ที่สร้างความสับสนสะท้อนให้กับผู้นำยิ่งนัก คดีการเมืองที่เรียกว่า “เสียนนามแผ่นดิน” จึงเกิดขึ้นมากมายในไม่กี่ปีหลังรัฐบาลใหม่ขึ้นมาปกครอง ผลการพิพากษาโดยศาลอาญาคือการตีกรอบและสร้างบรรทัดฐานใหม่ที่จำกัดควบคุมหลักการสิทธิและเสรีภาพของปวงชนตามรัฐธรรมนูญนั้นโดยทันที ประชาชนไม่อาจอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญได้เพราะเสรีภาพต้องกระทำโดยอยู่ใต้กฎหมายลูก

น่าสนใจยิ่งนักว่า เครื่องมือในการปกครองของรัฐบาลสมัยนั้น ไม่ได้ช่วยสร้างและส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในแผ่นดินอย่างจริงจังเท่าใด เอาจริงๆ แล้วก็ต้องว่าเป็นฝ่ายขัดขวางการเติบโตใหญ่ของกระบวนการประชาธิปไตยในสังคมไทยเสียเอง นับแต่วาระแรกของการปฏิวัติประชาธิปไตยเสียด้วย

ธรรมเนียมและการตีความหลักสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยขัดต่อรัฐธรรมนูญดังกล่าว ซึ่งเป็นการตีความแบบจำกัดและลดเสรีภาพของบุคคลลงอยู่ภายใต้กฎหมายลูก ทำให้รัฐธรรมนูญกลายเป็นกฎหมายสูงสุดที่ไร้อำนาจและความศักดิ์สิทธิ์จะถูกดำเนินต่อไปภายใต้กระบวนการยุติธรรมดังกล่าว จนในที่สุดเมื่อรัฐบาลเองก็ดำเนินเข้าสู่ความเป็นระบอบอำนาจนิยมมากขึ้นเรื่อย รัฐธรรมนูญและสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทยก็กลายเป็นเพียงกระดาษแผ่นหนึ่งเท่านั้น

แสดงว่าหน่อเนื้อของความไม่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้ก่อตัวและพัฒนาไปพร้อมๆ กับการก่อรูปขึ้นของรัฐบาลและระบอบประชาธิปไตย ความไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างน้อยในทางความคิดสำนึกของสถาบันตุลาการอันเป็นอำนาจอธิปไตยหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่วาระแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงมีส่วนและเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อย

ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

ต่ออนาคตแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย หาใช่
ราษฎรและภาคประชาชนไม่

ผลรวมของความรู้ทางการเมืองที่ตามมาในวาทกรรมการเมืองสมัยนั้น น่าสนใจมาก
ว่า กลับเป็นการรื้อฟื้นและสานความต่อเนื่องกับวาทกรรมระบบเก่าอย่างเป็นเรื่องเป็นราว แม้
การรื้อฟื้นประเพณีความคิดจากรูปแบบและวิธีคิดของระบอบเก่าในระยะผ่านนั้น อาจไม่ได้ตั้ง
ใจสร้างหรือรื้อฟื้นวาทกรรมการเมืองเก่าในระบอบใหม่ แต่การพลิกผันของอำนาจที่ไม่ถาวร
ทอดและทำให้เป็นของมวลราษฎรไม่มากนักน้อยอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้ฐานะและความ
มั่นคงของชนชั้นนำกลุ่มใหม่ไม่อาจมีได้ นี่เองเป็นเหตุให้เกิดความต่อเนื่องและสืบทอดของรัฐ
เก่าและประเพณีเก่ามายังรัฐใหม่และประเพณีใหม่สูงกว่าการเกิดขึ้นของรัฐใหม่ที่เป็นของ
ประชาชนทั้งมวลเสียอีก

พัฒนาการดังกล่าวของรัฐประชาธิปไตยในระยะเริ่มต้น จึงมีผลต่อพัฒนาการและ
ฐานะของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยด้วย กล่าวโดยสรุป อุดมการณ์สิทธิมนุษยชนที่
มาจากชีวิตของพลเมืองและชุมชนได้รับการปฏิบัติและเรียนรู้กันน้อยมาก วาทกรรมการเมืองรวม
ศูนย์ไปที่รัฐและรัฐบาล โดยให้น้ำหนักที่ความมั่นคงของรัฐและความเป็นระเบียบของสังคม
แนวคิดด้วยสิทธิมนุษยชนไม่อาจมีความหมายและตรรกะที่เป็นของมันเอง หากแต่ตกอยู่ภาย
ใต้การสร้างและสร้างใหม่ตามสภาพการณ์ทางการเมืองของชนชั้นนำที่กำลังแตกออกเป็นฝ่าย
ต่างๆ การนิยามและการปฏิบัติจึงโน้มเอียงไปในลักษณะของการตอบโต้ต่อปฏิริยาของฝ่าย
ตรงข้าม มากกว่าการเคารพต่อความเป็นจริงของปรัชญาและความคิดด้วยสิทธิมนุษยชนที่
แท้จริง

ไม่ว่าจะตีความสิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์การเมืองไทยอย่างไร ลักษณะเด่น
ประการสำคัญของมันคือการที่ความคิดการเมืองดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นสิทธิของปัจเจกชน ไม่ได้
นำไปสู่การให้อำนาจแก่บุคคลอย่างเสมอภาคและเสมอหน้ากันได้ หากแต่ถูกทำให้เป็นสิ่งที่
พึงปรารถนาในการรักษาระเบียบสังคม ในขณะที่บทบาทของรัฐที่มีต่อพัฒนาการสิทธิมนุษย
ชนก็มีค่อนข้างน้อยและเป็นด้านลบเสียมากกว่า แม้สถาบันยุติธรรมและศาล กฎหมายซึ่งเป็น
เสาหลักของการดำเนินสิทธิมนุษยชนในสังคมประชาธิปไตย ก็แทบไม่มีบทบาทด้านสร้างสรรค์
เลยในการเมืองไทยโดยเฉพาะในระยะแรกของการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยและอุดม
การณ์สิทธิมนุษยชนในแผ่นดินไทยนี้.

บทที่ 2 มโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา

2:1 มโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิกับสิทธิมนุษยชน

บทนี้ต้องการนำเสนอและอภิปรายถึงที่มาและพัฒนาการของแนวคิดและมโนทัศน์สิทธิและสิทธิมนุษยชน อันเป็นประเด็นหนึ่งในปรัชญาการเมืองของสังคม เช่นมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม การเกิดและดำรงอยู่ของมโนทัศน์และการปฏิบัติของความคิดและปรัชญาการเมืองทั้งหลาย ก่อรูปขึ้นในสังคมและระบบการปกครองที่มีความซับซ้อนขึ้น ในทางความคิด มีระบบคิดแบบนามธรรมเช่นศาสนา ปรัชญาและอุดมการณ์ของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่จุดหมายของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยรวม มโนทัศน์สิทธิและความยุติธรรม แสดงออกถึงความต้องการของสังคมที่จะพัฒนาระดับไปสู่ระดับที่ดีขึ้น ที่มีความเป็นธรรมมากขึ้น ให้ความสุขความพอใจแก่คนจำนวนมากขึ้นด้วย กล่าวในอีกนัยหนึ่งคือเป็นความต้องการและพยายามในทางธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างจากสัตว์อื่นๆ ที่สามารถยกระดับพัฒนาในทางคุณภาพให้กับเผ่าพันธุ์ของพวกเขาได้

ประเด็นแรกคือการจำแนกและศึกษาความหมายทางประวัติศาสตร์ของมโนทัศน์ทั้งสอง กล่าวได้ว่ามโนทัศน์สิทธิมีมาแต่ดั้งเดิมในรัฐและอาณาจักรการเมืองการปกครองสมัยก่อน ซึ่งจะขอเรียกว่าสิทธิรุ่นที่หนึ่งหรือรุ่นแรก ลักษณะสำคัญคือการสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจปกครองของผู้นำตามประเพณี ที่ได้รับความชอบธรรมจากอำนาจเหนือสังคม อีกประการคือเป็นการคลี่คลายความขัดแย้งเฉพาะหน้าระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ที่สำคัญคือกลุ่มขุนนางและพระ มากกว่าชนชั้นล่างเช่นชาวนาโพรทาส จะเรียกว่าสิทธิรุ่นแรกเป็นการต่อรองและตกลงกันระหว่างกลุ่มนำและที่พอมีสถานะทางการเมืองและทางเศรษฐกิจกันเองก็ได้

ในทางปรัชญา ด้านหนึ่งการเกิดขึ้นของสิทธิ เป็นการพัฒนาของสังคมที่ต้องการทำให้อำนาจปกครองถูกกำกับด้วยปัจจัยทางจริยธรรมหรือศีลธรรม อีกด้านหนึ่งคือการที่ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองต่างเริ่มรู้จักตัวเองที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น และจะจัดการความสัมพันธ์นั้นกับจุดหมายของสังคมอย่างไรจึงจะพัฒนาไปได้ด้วยดี

ประเด็นที่สองคือว่าด้วยมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน ซึ่งจะเรียกว่าสิทธิรุ่นที่สองหรือรุ่นหลัง ความหมายและลักษณะสำคัญคือเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่ราษฎรจำนวนมากที่ถูกปกครอง มากกว่าให้ความชอบธรรมแก่อำนาจรัฐและกลุ่มนำจำนวนน้อยอีกต่อไป การเรียกร้องและสร้างความหมายให้กับสิทธิรุ่นที่สองนี้ ไม่เพียงแต่เปิดช่องทางในการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้แก่ประชาชนมากขึ้น แต่ที่สำคัญในระยะยาวคือการยกระดับและ

พัฒนาความเป็นตัวของตัวเองและคุณสมบัติอันเป็นของราษฎรเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อคุณภาพและปริมาณของสมาชิกสังคมส่วนใหญ่

การเคลื่อนไหวเฉพาะหน้าคือการเรียกร้องต้องการในการเข้าถึงสิทธิพลเมือง สิทธิเศรษฐกิจและสิทธิทางวัฒนธรรม ในระยะยาวคือการพัฒนาให้ประชาชนเป็นประธานหรือเป็นนายของตัวเอง ด้วยการยกระดับความรู้จัดจรรยา โดยผ่านประสบการณ์ของตนเอง ในที่สุดคือการรู้จักตัวเองและรู้จักผู้อื่นอย่างหัดเทียมและเสมอหน้ากัน

2.2 ลักษณะทางการเมืองของสิทธิ

การศึกษาถึงประวัติความคิดของมโนทัศน์สิทธิและสิทธิมนุษยชน มักโน้มเอียงไปในทิศทางประวัติศาสตร์ทางการเมือง อาจพูดได้ว่าวาทกรรมเรื่องสิทธิกับสิทธิมนุษยชนเป็นวาทกรรมที่เป็นปฏิสัมพันธ์กับระบบการปกครองโดยเฉพาะระบบกฎหมาย หรือไม่ก็เป็นปฏิริยาและความพยายามเรียกร้องระบบ(การเมือง)ให้มาปฏิบัติตามข้อตกลงทางกฎหมายไม่ว่าจะเป็นแบบเชิงประจักษ์(positive law) หรือกฎหมายตามธรรมเนียม (common law) และตามศีลธรรมที่สังคมนั้นๆยึดถืออยู่

ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุว่าการศึกษาประวัติศาสตร์โดยปกติแล้วมักโน้มเอียงไปใน การค้นคว้าที่หนักไปทางประวัติศาสตร์การเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับ ประวัติศาสตร์จึงเป็นคู่แฝดที่ก่อตั้งและร่วมหัวจมท้ายกันมาอย่างยาวนาน อาจกล่าวได้ว่า นานและมีความหมายมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์กับสาขาวิชาอื่นใด เห็น ได้ว่างานประวัติศาสตร์พรรณานั้น ส่วนใหญ่แล้วได้แก่ประวัติศาสตร์การเมือง ไม่ว่าที่แสดง ออกในพระราชพงศาวดาร หรือในรูปแบบประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งศูนย์กลางของเรื่องได้ แก่บทบาทและอิทธิพลของกษัตริย์ ขุนนาง ทหาร ผู้นำการเมืองมาถึงผู้นำทางเศรษฐกิจและ เทคโนโลยีเป็นต้น

ความเอนเอียงของประวัติศาสตร์เช่นนี้เอง จึงทำให้การศึกษาค้นคว้าเรื่องสิทธิใน อดีตมักจำกัดอยู่ในวิธีการและความถนัดของวิชาการด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ที่ใกล้ชิด เคียงกัน ต่อเมื่อการศึกษาปรัชญาและความคิดทฤษฎีการเมืองได้รับการปลดปล่อยจาก โครงครอบของศาสนวิทยา ขยายและแพร่หลายไปสู่นักคิดและปัญญาชนนอกระบบมากขึ้น การศึกษาเรื่องสิทธิจึงตกไปอยู่ในบริบทของวิชาปรัชญาด้วย¹ กล่าวได้ว่างานศึกษาทาง

¹ ดูงานเขียนในศตวรรษที่ 18 ของเอมมานูเอล ค้านท์ในเรื่อง Rights; Universal Peace ใน Hans Reiss ed., Kant's Political Writings. Tr. By H.B. Nisbet (Cambridge: Cambridge University Press, 1970); และใน ศตวรรษที่ 19 ของเฮเกิล G.W.F. Hegel, Elements of the Philosophy of Right. (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

วิชาการในเรื่องสิทธิและสิทธิมนุษยชนที่ผ่านมา มีนักวิชาการสองกลุ่มใหญ่ ที่มีความถนัด และเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องสิทธิมากกว่าคนในสาขาวิชาอื่นๆ สำนักแรกคือนักกฎหมาย สำนักที่สองคือนักปรัชญา

มโนทัศน์(concept)เรื่องสิทธิ(rights)กับสิทธิมนุษยชน(human rights)ในประวัติศาสตร์ไม่ใช่เรื่องเดียวกันแม้จะมีความใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกันในหลายเรื่อง หลายประเด็นก็ตาม กล่าวได้ว่าในประวัติศาสตร์ก่อนสมัยใหม่ คือก่อนการเกิดระบบปกครองที่เรียกต่อมาว่าประชาธิปไตย และก่อนที่ระบบเศรษฐกิจสังคมจะเป็นระบบทุนนิยมสมัยใหม่ มโนทัศน์สิทธิได้เกิดขึ้นแล้ว กล่าวคือเมื่อสังคมได้ก่อเกิดและพัฒนาารรัฐขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่ในการปกครองและบริหารสังคมทั้งหมดภายใต้การปกครองของชนชั้นหนึ่งเหนือชนชั้นอื่นๆที่ถูกปกครอง

ในปริณทณการเมืองนี้เองที่เกิดความสัมพันธ์ทางชน ซึ่งมีทั้งมิติของการใช้กำลัง และความรุนแรงในการรักษาอำนาจและความชอบธรรมของผู้ปกครอง แต่การทำให้อำนาจปกครองชอบธรรมที่มั่นคงและยาวนานกว่า มักต้องอาศัยปัจจัยด้านที่เป็นความคิดความเชื่ออันเกิดในผู้ถูกปกครองเอง จุดนี้เองที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางชนชั้นดังกล่าว พัฒนามิติเชิงพึ่งพาอุปถัมภ์ขึ้นระหว่างชนชั้นปกครองกับผู้ถูกปกครอง ซึ่งด้านหนึ่งคือการรักษาโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันเอาไว้ แต่อีกด้านหนึ่งก็เปิดโอกาสและช่องทางให้ผู้ถูกปกครองได้แสดงความต้องการของตนออกมา กระทั่งอาจเป็นการเรียกร้อง ร้องเรียน วิพากษ์วิจารณ์ การกระทำของผู้ปกครองที่ไม่ถูกต้องก็ตาม

แนวคิดและการปฏิบัติเรื่องสิทธิก็เกิดขึ้นในบริบทดังกล่าวนี้เอง ดังเช่นในประวัติศาสตร์ตะวันตก ก็มีแนวคิดเรื่องสิทธิโบราณภายในระบบศักดินาในยุโรปและในระบบศักดินาไทยเป็นต้น ซึ่งความหมายของสิทธิรุ่นที่หนึ่ง(คือบรรดาสิทธิที่เกิดขึ้นก่อนยุคสมัยใหม่ทั้งหลาย) มักสะท้อนถึงอำนาจและความชอบธรรมของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองตามประเพณีเป็นหลัก

ความหมายของสิทธิรุ่นแรกในยุโรปได้แก่ "immunities, privileges" หรืออำนาจคุ้มกันและอภิสิทธิ์ กลุ่มคนที่เรียกร้องสิทธิดังกล่าวต่อกษัตริย์คือบรรดาขุนนาง ไม่ใช่ชาวไร่ ชาวนา อำนาจคุ้มกันหมายถึงเสรีภาพที่ขุนนางและพระมีจากการจำกัดอำนาจในการจัดการกิจการของพระราชอา อภิสิทธิ์หมายถึงอำนาจของขุนนางที่จะกระทำการในสิ่งที่พวกเขาพอใจได้ในอาณาเขตของพวกเขา ในทางปฏิบัติหมายถึงการที่ขุนนางมีความสามารถที่จะทำอะไรก็ได้ตามใจเขา ถึงขั้นว่ามี "อิสรภาพในการแขวนคอผู้อื่น" (liberty of gallows) ได้ในเขตปกครองของเขา

ประการสุดท้ายโดยเฉพาะเกิดในอังกฤษ คือสิทธิในการมีปากเสียงในการใช้อำนาจปกครองของรัฐบาลกษัตริย์ ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อพวกขุนนาง พระและพ่อค้า อันนำไปสู่การที่กษัตริย์จอห์นลงนามในเอกสาร "Magna Carta" (Great Charter) ในปีค.ศ. 1215 เอกสารกฎบัตรใหญ่ให้คำสัญญาว่ากษัตริย์จะเคารพกฎหมายในการปฏิบัติต่อบรรดาสมันตราทั้งหลาย (vassals) แม้ในเอกสารจะมีคำว่า "สิทธิ" ของคนที่เป็นเสรีทั้งหมด(all free men)ด้วยก็ตาม แต่จริงๆแล้วในตอนนั้นการเกิดเอกสาร "Magna Carta" ก็ยังจำกัดในผลประโยชน์ของขุนนางและพระเท่านั้น และก็ไม่ใช่เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิทางการเมืองที่ใหญ่โตอะไรมากนัก

นัยที่แรงที่สุดของแมกนาคาร์ตาคือการทำให้คนเชื่อว่า กฎหมายอยู่เหนือกษัตริย์ได้ทั้งหมดที่คนคิดว่าแมกนาคาร์ตาคือการเริ่มต้นสิทธิการเมืองประชาธิปไตยในอังกฤษนั้น เป็นการตีความและสร้างขึ้นมาจากคนรุ่นหลังทั้งนั้นเลย กระทั่งในศตวรรษต่อไป ที่รัฐสภาอังกฤษถือโอกาสอ้างว่าการใช้พระราชอำนาจแบบอำนาจนิยมของกษัตริย์คือการละเมิดข้อตกลงในสัญญาแมกนาคาร์ตา ในศตวรรษที่ 17 เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์สจวร์ตพยายามสถาปนาระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นมา ฝ่ายค้านในรัฐสภาก็อ้างแมกนาคาร์ตา ว่าเป็นหลักประกันอันเก่าแก่ที่ให้การประกันแก่คนอังกฤษในเสรีภาพ(liberty) การพิจารณาคดีอย่างยุติธรรม(fair trial) และการมีรัฐบาลแบบผู้แทน(a representative government)²

ประเด็นสำคัญที่สรุปได้จากประวัติศาสตร์ในส่วนที่แสดงให้เราเข้าใจที่มาและพัฒนาการของแนวคิดและมโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิรุ่นแรกได้แก่

การแสดงออกในการเรียกร้องถึงสิทธิและเสรีภาพระดับหนึ่งนั้น เกิดในสังคมที่อำนาจการเมืองหรือการปกครองสามารถกำกับด้วยความเข้าใจในทางจริยธรรมหรือคุณธรรมอันเป็นกรอบรักษาสังคมหรือชุมชนการเมืองนั้นๆไว้

ในกระบวนการเกิดขึ้นของแนวคิดสิทธินี้ ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองต่างผ่านขั้นตอนของการรู้จักตัวเองและรู้จักผู้อื่น กษัตริย์ต้องรู้จักและเข้าใจธรรมชาติและความต้องการของขุนนางและพระระดับหนึ่ง ในขณะที่พวกขุนนางและพระก็ต้องรู้จักและเข้าใจธรรมชาติและข้อจำกัดของกษัตริย์ในระดับหนึ่งด้วยเหมือนกัน

การเกิดสิทธิและเสรีภาพจึงเป็นการต่อรองและอ้างถึงความชอบธรรม หน้าที่ พันธะ ไปถึงการคุ้มกันของแต่ละฝ่าย แม้จะมีจุดหมายในประโยชน์ต่างกันบ้าง แต่ก็ต้องหาทางประนีประนอมกันได้ภายใต้วาทกรรมของสิทธิในแต่ละที่นั่นเอง หากการต่อรองและเรียก

² Wallace K. Ferguson and Geoffrey Bruun, *A Survey of European Civilization* (Boston: Houghton Mifflin company, 1962), p. 210.

ร้องกันไม่อาจหาทางออกได้ วาทกรรมสิทธิและเสรีภาพก็จะไม่เกิดขึ้น หากแต่จะเกิดความขัดแย้งรุนแรงและไม่รุนแรงต่างๆขึ้นเช่น การกบฏ ปฏิวัติ รัฐประหารไปถึงการจลาจลและรูปการประท้วงทางศาสนาและพื้นที่บ้านอื่นๆออกมาแทนที่

ในทางทฤษฎีแนวคิดสิทธิอาจไม่ได้เสนอหนทางและจุดหมายการเมืองที่รุนแรงหรือราติคัล แต่เมื่อใดที่มีปัจจัยของความขัดแย้งทางอำนาจและผลประโยชน์อันชอบธรรมของกลุ่มคนปะทุขึ้น ความคิดสิทธิก็จะก่อบทบาทในการหนุนสร้างและเสริมให้กับการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การปะทะโค่นล้มทางการเมืองที่รุนแรงได้เหมือนกัน ทั้งนี้เนื่องจากนัยของสิทธิและสิทธิมนุษยชนนำเอาความรู้สึกภายในของบุคคลนั้นๆออกมา ในขณะที่เป้าหมายของการขัดแย้งต่อสู้ก็เกี่ยวพันถึงอำนาจและกฎหมายเป็นอย่างมาก ทำให้ง่ายแก่การเกิดขบวนการประชาชนขึ้น ตัวอย่างที่มีการอ้างอิงเป็นประจำคือการเรียกร้องสิทธิที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ยุโรปและสหรัฐอเมริกา เช่นในการประกาศกฎบัตรเมกนาคาร์ตา อันถูกทำให้เป็นเสมือนการประกาศสิทธิหรือความเป็นอิสระของคนอังกฤษในยุคแรกก่อนที่ระบบประชาธิปไตยจะเกิดขึ้น

เช่นเดียวกับพัฒนาการของสังคมในด้านอื่นๆ สิทธิอันแรกที่มีการเรียกร้องนั้น ยังเป็นของคนชั้นสูงหรือมีฐานะเช่นบรรดาพระและอีกกลุ่มคือพวกขุนนาง ด้วยการต่อรองขอมิอำนาจหรือสิทธิในผลประโยชน์ของชนชั้นตนไว้บ้าง ไม่ให้ตกเป็นเบี้ยล่างของกษัตริย์แต่ฝ่ายเดียวเท่านั้นดังที่เป็นมาแต่กาลก่อน

ต่อจากยุคแรกนั้นการอ้างและเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพก็จะขยายออกไปสู่ความเป็นสากลและทั่วไปมากขึ้น มาถึงการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของอังกฤษ 1688, การปฏิวัติอเมริกา 1776 และการปฏิวัติฝรั่งเศส 1789 ที่ประกาศอุดมการณ์สิทธิและความเสมอภาคกันของมนุษย์อย่างหนักแน่น จนถึงปลายศตวรรษที่ 18 กว่าที่การเรียกร้องสิทธิจะค่อยตกผลึกมาเป็นของสามัญชนคนส่วนใหญ่มากขึ้น

เหตุการณ์ประวัติศาสตร์เหล่านั้นเป็นหลักเขตที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิดและการปฏิบัติเรื่องสิทธิในประวัติศาสตร์สังคมตะวันตกเป็นสำคัญ ที่สำคัญคือการต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้อำนาจการเมืองต้องถ่ายทอดลงไปหาคนส่วนข้างมาก กระทั่งพัฒนาต่อมาถึงสิทธิมนุษยชน ที่คนทุกคนอ้างถึงสิทธิและความเท่าเทียมกันในสังคมได้ แม้ในทางปฏิบัติยังต้องใช้เวลาและความพยายามอีกมาก ในการทำให้คนทุกคนเท่าเทียมกันในทางเพศสภาพ(gender) เชื้อชาติสีผิว(race)และวัฒนธรรม

2.3 สิทธิในประวัติศาสตร์สังคมไทย

ในประวัติศาสตร์ไทย สิทธิแต่ดั้งเดิมเกิดขึ้นในโครงสร้างระบบศักดินาไทย ความหมายแต่ดั้งเดิมของสิทธิในประวัติศาสตร์ไทยคืออำนาจอันชอบธรรมและความสำเร็จของผู้เป็นใหญ่ มีมาอย่างน้อยก็จากสมัยอาณาจักรสุโขทัย ตลอดถึงอาณาจักรอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ คำนิยามนี้เป็นของรัฐศูนย์กลางและของระบบกษัตริย์หรือราชาธิปไตย ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองสำคัญในรัฐไทยสยามมายาวนานและต่อเนื่อง³

ในขณะที่ในสังคมระดับพื้นฐานชั้นล่างที่อยู่นอกศูนย์กลางนั้น ก็มีความคิดและระบบคิดเรื่องสิทธิของราษฎรอยู่ได้ การปกครองอีกชุดหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่ให้ความสำคัญแก่การอยู่รอดของส่วนรวม ที่ไม่เน้นความสำเร็จหรือความชอบธรรมของใคร หากแต่คำนึงถึงความต่อเนื่องและการดำรงอยู่ของส่วนใหญ่(หรือส่วนรวม) ท่ามกลางความหลากหลายกระทั่งไร้ระเบียบของโลกธรรมชาติและโลกการเมืองที่เผชิญหน้าพวกเขาอยู่

มโนทัศน์สิทธิของราษฎรจึงก่อรูปขึ้นบนพื้นฐานของชีวิตการเพาะปลูกที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการของรัฐและสังคมคนไทย นั่นคือวัฒนธรรม(ปลูก)ข้าว ซึ่งมีคุณลักษณะเด่นอยู่ที่การอาศัยแรงงานรวมหมู่ในการผลิต ในการพึ่งพาและปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ ในลักษณะของการอ่อนน้อมยอมรับและเรียนรู้โลกไปในเวลาเดียวกัน นอกจากนั้นอิทธิพลของความเชื่อและศรัทธาในคำสอนของศาสนาที่เป็นหลักคือพุทธ ก็มีส่วนในการสร้างและกล่อมเกลาค่านิยมและคุณค่าทางชีวิตปัจเจกชนไปถึงครอบครัวและชุมชนขึ้นในโลกทรรศน์ชาวบ้าน ทั้งหมดนี้เมื่อปฏิสัมพันธ์และเคลื่อนไหวในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจกับรัฐก็นำไปสู่แบบแผนการปฏิบัติทางหน้าที่ พันธะผูกพัน ซึ่งให้ความหมายนัยเดียวกับเรื่องของสิทธิ

สภาพแวดล้อมทางการผลิตการปกครองและวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้โลกทรรศน์ของชาวบ้านและชุมชนไม่อาจดำรงอยู่ด้วยการเชื่อและพึ่งพาศูนย์อำนาจหนึ่งเดียว แต่ชาวบ้านจะมีความเชื่อในอำนาจหลากหลาย หากโลกของชาวบ้านมีลักษณะหนักไปทางการมีอำนาจที่กระจัดกระจายและไม่ค่อยรวมศูนย์

โลกของการปกครองและความเชื่อของรัฐที่อยู่ซ้อนเหนือโลกของชาวบ้านลงมาจะมีลักษณะตรงกันข้ามเป็นส่วนใหญ่ เช่นการมีสิทธิอำนาจที่เป็นศูนย์กลางในการเป็นแกนที่รวบรวมและนำเอาลักษณะหลากหลายและซ้อนทับกันของชุมชน เข้ามาให้เป็นเอกภาพ และมีจุดหมายที่เป็นอันเดียวกันได้

³ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, "สิทธิคนไทยในรัฐไทย" ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ บก., จินตนาการสู่ปี 2000: นวกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา?, กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539, น. 181-233.

อำนาจที่เป็นศูนย์กลางนี้แสดงออกในอำนาจปกครองที่รวมศูนย์ของรัฐและศาสนา พุทธ การวิเคราะห์ในทัศนและการปฏิบัติทางการเมืองของรัฐและชุมชนไทยในอดีตจึง โน้มเอียงไปกับลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นโครงสร้างแน่นอระหว่างอำนาจรัฐส่วนกลาง กับหมู่บ้านและชุมชนที่กระจัดกระจายทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีกรอบความเชื่อและอุดม การณที่รับอิทธิพลจากคำสอนของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นสำคัญ

อันนี้เป็นแนวการมองแบบโครงสร้างนิยมที่มีจุดอ่อนตรงที่ให้ความสำคัญต่อรัฐ เหนือชุมชน ให้ความสำคัญแก่ศูนย์กลางเหนืออาณาบริเวณรอบนอกหรือชายขอบ และ อำนาจแบบทางการเมืองเหนืออำนาจไม่เป็นทางการเป็นต้น ซึ่งก็คือการมองแบบด้านเดียวที่ ขาดพลวัติ งานวิจัยนี้พยายามแก้ไขจุดอ่อนทั้งหลายของวิธีการแบบโครงสร้างนิยมเท่าที่จะ ทำได้ ด้วยการเพิ่มมิติของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยในอดีตกับราษฎรและชุมชน แสดง ออกในลักษณะของกลุ่มสังคมต่างๆที่อยู่หล่อมล้ากัน และแตกกระจายออกไปจากแรง ครอบงำของศูนย์กลาง

ความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองดังกล่าวจึงไม่มีเส้นอาณาเขต(borders) และไม่ใช่ว่าความสัมพันธ์กันในแนวราบ⁴ ปัญหาหนึ่งสำหรับนักศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์ของรัฐ โบราณในอุษาคเนย์ได้แก่ การที่รัฐโบราณเหล่านั้นดูเหมือนไม่ได้ทำการ"ปกครอง"หรือ" บริหาร"อย่างจริงจังอย่างเป็นระบบระเบียบแน่นอน คำถามคืออะไรเป็นปัจจัยในการยึดโยง รัฐเหล่านั้นให้ดำรงอยู่ได้และขยายตัวได้อีกในบางรัฐ⁵

หากเปรียบเทียบกับรัฐสมัยใหม่ รัฐโบราณเช่นในอุษาคเนย์ดำรงอยู่บนความ เป็นเอกภาพ(ระดับหนึ่ง)ระหว่างความเชื่อในทางศาสนากับความคาดหวังในทางโลกหรือ การเมืองจุดหมายใหญ่ของรัฐและผู้ปกครอง ไม่ใช่การสร้างหรือพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญดั่ง สมัยใหม่ หากแต่อยู่ที่การนำพาและอบรมสั่งสอนให้ผู้อยู่ใต้ปกครองสามารถบรรลุถึงธรรม และการหลุดพ้นในโลกนี้ได้

โลกการเมืองก็ดำเนินไปตามโลกธรรมชาติ คือมีการแบ่งหน้าที่และฐานะออกไป อย่างเด่นชัด ผู้คนไม่เท่าเทียมกัน ขึ้นกับว่าใครมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเคียงลี้ดัดดีสิทธิ์มาก กว่ากัน คนที่มีอำนาจจึงมักกลายเป็นศูนย์กลาง เพราะจะมีคนอื่นๆพากันมาเข้าเป็นลูก น้อง เพื่อจะได้สัมผัสกับอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ได้ด้วย

⁴ Somkiat Wanthana, "The Politics of Modern Thai Historiography", *Ph. D Dissertation*, Department of History, Monash University, 1986, p. 118.

⁵ คำถามนี้ได้มาจาก Lorrain Gesick, คำนำใน *Centers, Symbols, and Hierarchies: Essays on the Classical States of Southeast Asia*. (New Haven, Conn.: Yale University, Southeast Asian Studies, 1983).

นัยของโครงสร้างและสัมพันธภาพของกลุ่มคนและชนชั้นต่างๆในรัฐไทยดังกล่าว คือการที่กลุ่มผู้ปกครองจำเป็นต้องสร้างแนวร่วมและการยอมรับจากกลุ่มคนอื่นๆเท่าที่จำเป็นในการรักษาอำนาจปกครองของศูนย์กลางอยู่ตลอดเวลา ความชอบธรรมในรัฐบาลจึงมีลักษณะเฉพาะและไม่ยั่งยืน สะท้อนออกในปัญหาของการสืบทอดตำแหน่งและการท้าทายกระทั่งแย่งชิงโค่นล้มอำนาจหัวหน้ารัฐบาลตลอดเวลา

ในเวลาเดียวกันกลุ่มคนได้ปกครองจากขุนนางลงไปถึงราษฎร ต่างรักษาความเป็นอิสระอย่างสัมพัทธ์ของพวกตนเอาไว้ การต่อต้านถึงขั้นโค่นล้มอำนาจและความชอบธรรมของผู้ปกครองโดยราษฎรทั่วไปจึงไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่ายนัก จนดูเหมือนว่าราษฎรสนใจและรู้สึกมากกว่าในปัญหาการใช้อำนาจและวิธีการรักษาความเป็นธรรมของผู้ปกครอง มากกว่าการเข้าใช้กำลังของพวกตนในการทำลายโค่นล้มอำนาจรัฐเสียเอง

ความสัมพันธ์และการรับรู้ต่ออำนาจการเมืองและการปกครองดังกล่าว มีผลต่อความเข้าใจและการสร้างมโนทัศน์สิทธิในเวลาต่อมาด้วย ในประการแรกคือสิทธิแต่เดิมมีลักษณะเฉพาะ คือเป็นความชอบธรรมตามฐานะหน้าที่และชนชั้น ยังไม่อาจเป็นสิ่งสากลทั่วไปได้ ดังเห็นได้จากการที่สิทธิที่เป็นความหมายทางการ ให้ความสำคัญอย่างมากแก่ความชอบธรรมของผู้ทำหน้าที่ปกครองเป็นอันดับแรก

คำอธิบายนี้มาจากความเชื่อในทฤษฎีการเมืองแนวพุทธ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเชื่อทางการเมืองของชนชั้นปกครองในรัฐไทยที่เป็นอาณาจักรนับแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา กล่าวคือผู้ที่เป็นกษัตริย์มาจากความยินยอมพร้อมใจของผู้อยู่ใต้การปกครอง แสดงออกในคติชื่อพระมหากษัตริย์มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในชุมชนนั้น ให้ทำหน้าที่ปกครองแทนพวกตน เป็นการหักล้างคติความเชื่อศาสนาพราหมณ์แต่เดิม ด้วยการเสนอว่าความชอบธรรมของกษัตริย์ไม่ใช่มาจากความศักดิ์สิทธิ์ทางสายเลือดเช่นวรรณะกษัตริย์ของศาสนาพราหมณ์ หรือมาจากการใช้กำลังอาวุธเข้ายึดอำนาจโดยราษฎรไม่ได้ยอมรับด้วย หากมาจากความยินยอมพร้อมใจของราษฎรเอง

ลักษณะเด่นของสิทธิดั้งเดิมประการที่ 2 คือเป็นการอ้างทางจริยธรรมอยู่มาก (moral rights claims) กล่าวคือหลังจากการสร้างชนชั้นปกครองขึ้นแล้ว คติพระมหากษัตริย์ก็ยกกระดับเพื่อสร้างอำนาจในการปกครองที่เด็ดขาดขึ้นมา แต่ยังกำกับด้วยคติพุทธธรรมอันได้แก่ธรรมราชา แม้อาณาจักรอยุธยาจะเพิ่มคติพราหมณ์ในเรื่องเทวราชาเข้าไปด้วยก็ตาม⁶

⁶ อธิราช บุนนาคมีความเห็นว่าระบบกษัตริย์ในอาณาจักรไทยเช่นอยุธยาที่ดี ไม่ใช่ระบบเทวราชา หากแต่การนำเอาสัญลักษณ์ของเทพเจ้าฮินดูเข้ามา ก็เพื่อเสริมการใช้อำนาจของธรรมราชา นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นใหม่เชื่อบุคคลโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนในสถานการณ์สากล

ความเป็นเฉพาะของกษัตริย์ในรัฐโบราณในอุษาคเนย์อยู่ที่ระดับความเหนือกว่าคนอื่น ๆ ในการเชื่อมโยงอาณาจักรกับพุทธจักรเข้าด้วยกัน มากกว่าการสร้างเคารพและเชื่อในความเป็นเฉพาะในตัวของกษัตริย์เอง⁷ ในระยะยาว(อภิ)สิทธิในการปกครองของกษัตริย์นำไปสู่การมีหน้าที่ในการปกครองอาณาจักรที่สามารถจัดการกับระบบอาณาจักรที่มีอาณาเขตใหญ่ขึ้น และมีระบบเศรษฐกิจการค้าและการผลิตที่ซับซ้อนมากขึ้น

การไม่ปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ไม่มีประสิทธิภาพ ก็นำไปสู่การสูญเสียบุญบารมีหรือความชอบธรรมในการดำรงฐานะผู้ปกครองสูงสุดได้ ดังนั้นสิทธิอันเป็นอำนาจอันชอบธรรมของผู้ปกครองจึงไม่ได้วัดที่ตัวกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากที่สำคัญกว่าคือการปฏิบัติในด้านศีลธรรมของอำนาจนั้นๆ สิทธิดังกล่าวจึงถูกกำกับด้วยจริยธรรม กลายมาเป็นหน้าที่ในการปกครองไป

สังคมไทยจึงคุ้นเคยกับคติของสิทธิที่ถูกกำกับหรือถูกทำให้เป็นหน้าที่ มากกว่าสิทธิที่เป็นอำนาจโดยสมบูรณ์ของปัจเจกชนบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และเหตุผลนิยม นั่นคือมโนทัศน์และความรับรู้เรื่องสิทธิแบบไทยแต่เดิมมาจะผูกพันและเชื่อมโยงกับฐานะและหน้าที่ของบุคคลในสังคมซึ่งไม่เท่าเทียมกัน มากกว่าที่จะเข้าใจว่าเป็นเรื่องของความชอบธรรมของคนทุกคนที่เสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นคนเหมือนกัน

มองอีกอย่างก็ได้ว่าแนวคิดเรื่องสิทธิแบบโบราณมีนัยอันสำคัญอยู่ที่การอ้างถึงการปฏิบัติทางจริยธรรมของผู้ปกครอง มากกว่าเนื้อหาของสิทธิในทางกฎหมาย การอ้างอิงถึงความชอบธรรมในสิทธิถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองและอำนาจระหว่างชนชั้นนำด้วยกันเอง และบางโอกาสก็เป็นการอ้างของชาวบ้านในการลุกฮือก่อจลาจลหรือกบฏได้บ้างเหมือนกัน อันนี้เป็นลักษณะของการที่สิทธิกลายเป็นอุดมการณ์ในรัฐ เนื่องจากว่าอุดมการณ์เป็นตัวแทนของพรรคชน ความเชื่อและการยอมรับของกลุ่มคนต่างๆ และเป็นการปฏิบัติเป็นประสบการณ์จากชีวิตจริง ซึ่งไม่อาจถูกทำความเข้าใจได้เพียงแค่ว่าถูกหรือผิดอย่างหนึ่งอย่างใดเท่านั้น⁸

นอกจากนี้คำสอนในศาสนาพุทธดังกล่าวแล้วยังมีส่วนสร้างกรอบกติกาทางการเมืองให้กับระบบการปกครองที่สำคัญอันหนึ่ง นั่นคือกติกาของการมีฉันทานุมติ

อย่างนั้นเพราะคิดตามคติ God-King ของยุโรป ดู “ประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทยช่วงต้น: การแพร่ขยายและพัฒนาการของความคิดพุทธศาสนาในสังคมไทย” เอกสารประกอบการสัมมนา วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2529, หน้า 59-61.

⁷ Lorrain Gesick, อ้างแล้ว, น. 4

⁸ เป็นข้อคิดของ Althusser อ้างใน Eugene Goodheart, *The Reign of Ideology* (New York: Columbia University Press, 1997), p. 3.

(consensus)ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง แต่สัญญานี้ไม่อาจเรียกว่าเป็นสัญญา สังคมระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองได้ เพราะกษัตริย์ในฐานะของธรรมราชาไม่อยู่ในฐานะที่ทำให้สัญญากับราษฎรได้ เพราะมีฐานะที่สูงกว่าและไม่ใช่ “คน” เหมือนกัน จึงเป็นสัญญาที่มีเงื่อนไขและมีข้อผูกมัดอันเฉพาะหลายอย่าง

แท้จริงแล้วความเป็นเทพที่อวตารลงมาหรือเป็นผู้มีบุญญาธิการเหนือคนธรรมดาที่ดี ทำให้ราษฎรยอมรับความถูกต้องชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองของกษัตริย์มากกว่าการยอมรับในสัญญาแล้ว แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า ความเชื่อและการยอมรับในคำสอนทางศาสนาและอำนาจรัฐจะทำให้ราษฎรไม่เคยคิดคัดค้านหรือสงสัยในพฤติกรรมและการปฏิบัติของผู้ปกครองเลยก็หาไม่

ตรงกันข้ามศาสนาพุทธได้ช่วยสร้างเงื่อนไขและข้อผูกมัดในอำนาจสูงสุดของกษัตริย์ ด้วยการให้อำนาจทางโลกต้องขึ้นต่อหรืออยู่ใต้อำนาจธรรมที่มีพระภิกษุเป็นผู้แทนในโลกนี้ นัยในทางการเมือง คือทำให้คนทั่วไปสามารถคัดค้านต่อต้านกระทั่งโค่นล้มกษัตริย์ได้ หากกษัตริย์สูญเสียบุญบารมีและผู้นำฝ่ายตรงข้ามที่อาจเป็นขุนนางหรือผู้นำชาวบ้านที่มีบุญบารมีแข็งแกร่งกล้าเกิดขึ้นมา

การให้อำนาจกษัตริย์ในทางปฏิบัติแล้วถูกกำกับและบั่นทอนได้โดยอำนาจทางธรรมทำให้ชาวบ้านและชุมชนสามารถยึดถือและปฏิบัติความถูกต้องเป็นธรรมในทรรคนะและตามวิถีชีวิตของราษฎรเองได้โดยไม่ถูกทำให้กลายเป็นผู้พึ่งพาที่ไร้อำนาจโดยสิ้นเชิง ดังนั้นการตั้งคำถามและไม่ยอมเชื่อฟังการใช้อำนาจในบางเรื่องบางอย่างของผู้มีอำนาจจึงยังเป็นเรื่องตรงข้ามที่ดำรงอยู่ตลอดมา เพียงแต่ว่าเมื่อไรและในลักษณะเช่นไรที่ความขัดแย้งดังกล่าวจะปะทุออกมา

ความหมายนัยทางการเมืองของสิทธิแต่ดั้งเดิม นอกจากการให้ความชอบธรรมแก่อำนาจของผู้ปกครองตามฐานะแล้ว คือการที่รัฐหรือผู้ปกครองยอมรับในการใช้และอ้างถึงอำนาจบางอย่างในการรักษาประโยชน์ของผู้ถูกปกครอง ในข้อนี้ต้องมองก่อนว่าความหมายอำนาจในสังคมและการเมืองไทยนั้นมีหลากหลาย ไม่มีอำนาจที่เป็นเอกภาพเป็นหนึ่งเดียวของใครคนใดคนหนึ่ง หากแต่อำนาจมีลักษณะเป็นสิ่งรูปธรรม หลากหลาย มีแหล่งของความชอบธรรมและเป็นที่มาของการใช้อำนาจหลายแห่ง และในที่สุดอำนาจนั้นเปลี่ยนผ่านถ่ายทอดไปยังคนอื่น ๆ ได้⁹

⁹ ข้อคิดนี้ได้มาจากบทความของเบน แอนเดอร์สัน ดู Benedict Anderson, “The Idea of Power in Javanese Culture,” ใน Benedict Anderson, *Language and Power: Exploring Political Cultures in Indonesia* (Ithaca: Cornell University Press, 1990); pp. 17-77.

จากความหมายอำนาจดังกล่าว ทำให้ความหมายของสิทธิอีกประการหนึ่งคือการที่รัฐยอมรับในอำนาจของคนอื่นที่ไม่กระทบกระเทือนและบั่นทอนทำลายอำนาจรัฐส่วนกลางลงไปได้ การที่รัฐไทยยอมรับเช่นนี้ได้ เพราะมีความสามารถและประสบการณ์ในการดูดซับและรับเอาความหลากหลายของอำนาจต่างๆ เข้าไว้ในรัฐได้โดยไม่ทำลายรัฐที่เป็นศูนย์กลางลงไปได้

มิติข้อนี้จะแสดงออกในสิทธิที่เป็นการทำให้ความทุกข์ยากและลำบากนานาประการ(grievances)ของราษฎรกลายเป็นสิ่งชอบธรรมขึ้นมา สามารถอ้างถึงผลประโยชน์และความต้องการของราษฎรเองมากขึ้น ในที่สุดสิทธิที่เป็นของราษฎรจะนำไปสู่การแสดงออกในคุณค่าและความเป็นชุมชนออกมา พื้นฐานเหล่านี้จะเป็นที่มาของแนวคิดมโนทัศน์สิทธิสมัยใหม่และสิทธิมนุษยชนได้

2.4 ความหมายของสิทธิในระบบศักดินา

สิทธิภายใต้ระบบศักดินาก่อรูปขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นปกครองกับไพร่และทาส ในทางสังคมระบบศักดินาวางอยู่บนความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ย่อย ในบริบทของเศรษฐกิจการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักและที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญด้วยนั้น จุดหมายของการผลิตสำหรับราษฎรจึงไม่ใช่การเพิ่มผลผลิต หากแต่อยู่ที่การผลิตที่เพียงพอสำหรับการอยู่รอดขั้นพื้นฐาน นั่นหมายถึงการรอดพ้นหรือช่วยเหลือให้หลีกเลี่ยงหรือประคับประคองตัวได้จากหายนภัยทางเศรษฐกิจทั้งหลาย

ทรรศนะวิสัยของราษฎรดังกล่าวมีผลต่อแนวความคิดและยอมรับในการเอารัดเอาเปรียบและความยุติธรรมว่าเป็นอย่างไรด้วย กล่าวคือราษฎรอาจยอมรับการใช้อำนาจในการเก็บภาษีและเกณฑ์แรงงานได้ แต่รัฐจะต้องให้ผลตอบแทนอย่างเหมาะสมกับพวกเขา ในการประกันการดำรงอยู่และการอยู่รอดของสมาชิกครัวเรือนของพวกเขา

ดังนั้นราษฎรจึงวัดความยุติธรรมทางสังคมและสิทธิทางสังคมจากการปฏิบัติหน้าที่และการตอบสนองตามพันธะผูกพันของผู้มีอภิสิทธิ์และอำนาจที่พึงกระทำต่อผู้น้อยที่อยู่ใต้การดูแล สิทธิจึงมีรากมาจากปริณทณทางเศรษฐกิจคือการผลิตและการประกันความอยู่รอดไปถึงการมีโอกาสดำเนินการแลกเปลี่ยนในตลาด¹⁰ หากแต่ต้องอาศัยปริณทณทางการเมืองในการปฏิบัติและนำไปสู่การกระทำที่มีผลทางสังคมอย่างแท้จริง

¹⁰ ธีรยุทธ บุญมี, “ประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทยช่วงต้น: การแพร่ขยายและพัฒนาการของความคิดพุทธศาสนาในสังคมไทย” เอกสารประกอบการสัมมนา วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2529, หน้า 7.

ระบบอุปถัมภ์และการพึ่งพาอาศัยกันและกันระหว่างนายกับไพร่ทาส นำไปสู่ การสร้างพันธะผูกพันและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายขึ้นมา ในส่วนของมูลนาย ความชอบธรรม ในการมีอำนาจเหนือผู้น้อยกว่า ทำให้บทบาทเหล่านั้นกลายเป็นหน้าที่ของนายไปในที่สุด นั่นคือการมีหน้าที่ในการให้การคุ้มครองและในการช่วยเหลือ¹¹ ท่านองรับผิดชอบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้อยู่ใต้การปกครอง แม้หน้าที่เหล่านี้หลายครั้งจะเป็นเพียงความคาดหวัง หรือจุดหมายที่เป็นนามธรรมมากกว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงก็ตาม

ในที่นี้เราต้องการทำความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังกล่าวว่าจะมีนัยต่อ การมีสิทธิของผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างไร แม้ว่าจะมีข้อเท็จจริงในการปฏิบัติที่ไม่หนักแน่น นักก็ตาม อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่ามีร่องรอยของความคาดหวังบางอย่างในสัมพันธ์ภาพดัง กล่าว¹²

ในทางกลับกันผู้น้อยก็มีความผูกพันที่จะต้องตอบแทนทั้งทางกายและทางใจ ทาง กายคือการให้แรงงานและผลผลิตส่วนหนึ่ง ส่วนทางใจคือการให้ความ"เคารพ เชื่อฟังและ เกรงใจ"¹³ จุดที่น่าสนใจคือทำอย่างไรความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้จึงจะคงอยู่อย่างเหนียว แน่นพอสมควร รวมทั้งมีความต่อเนื่องและมั่นคงในระดับหนึ่ง ซึ่งสะท้อนความมั่นคงและ ความสมานฉันท์ของระเบียบสังคมนั้นได้ด้วย

ปัจจัยที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงและสร้างความต่อเนื่องให้เกิดมาจากอิทธิพลของค่านิยม ทางสังคมที่เป็นหลัก นั่นคือความคิดเรื่องกตัญญูกตเวที¹⁴ หมายถึง"การรู้อุปการะคุณที่ ท่านทำให้หรือการรู้คุณท่าน และการตอบแทนผู้มีอุปการะคุณ"¹⁵ ซึ่งแสดงออกในความคิด เรื่องบุญคุณได้เหมือนกัน เห็นได้ว่าฝ่ายที่ต้องการความกตัญญูกตเวทีอย่างมากคือฝ่ายผู้ เป็นใหญ่หรือผู้ปกครอง การได้รับกตัญญูกตเวทีไม่เพียงแต่นำมาซึ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และอื่นๆ หากที่สำคัญกว่าคือการทำให้ชนชั้นนายรู้สึกถึงความเป็นคนที่เหนือกว่าคนชั้นล่าง ทั้งหลาย

¹¹ Akin Rabibhadana, "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in William Skinner and A. Thomas Kirsch, eds., *Change and Persistence in Thai Society: Essays in Honor of Lauriston Sharp* (Ithaca: Cornell University Press, 1975), p. 109.

¹² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, "วิวัฒนาการของมโนทัศน์สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ไทย" วารสารศิลปศาสตร์ มธ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2544, น. 3-15.

¹³ เพิ่งอ้าง, หน้า 108.

¹⁴ อ้างแล้ว, หน้า 110.

¹⁵ มานิต มานิตเจริญ, *พจนานุกรมไทย ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 12* (กรุงเทพฯ, รวมสาส์น, 2536), หน้า 4.

อาจกล่าวได้ว่าความกตัญญูของผู้น้อยด้อยอำนาจต่างหากที่ให้ความเป็นคนที่มีความค่าแก่ผู้ปกครอง ตรงนี้เองที่นำไปสู่จุดของการผกผันที่สำคัญ เนื่องจากการกดบังคับให้ผู้
น้อยต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์จะไม่มีวันทำให้ผู้น้อยเกิดความรู้สึก
กตัญญูทดแทนได้อย่างแท้จริงขึ้นมาได้

ดังนั้นจึงเกิดช่องที่เอื้อต่อการที่ไพร่ทาสและผู้อยู่ใต้อำนาจสามารถใช้ประโยชน์จาก
ฐานะของการเป็นผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ ที่จะทำให้นายตระหนักว่าเนื้อหาสำคัญของการพึ่งพากัน
นั้นอยู่ที่การตอบแทนซึ่งกันและกันอย่างเท่ากัน(reciprocity) ผู้น้อยคาดหวังได้รับการปก
ป้องและช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ในฐานะของสิทธิ คือเป็นสิ่งชอบธรรมที่พวกเขาควรได้รับ ไม่
ใช่การร้องขอหรือเป็นความเมตตาของผู้ใหญ่เท่านั้น หากเป็นหน้าที่อันพึงปฏิบัติของผู้ใหญ่
เองต่างหากด้วย

กล่าวได้ว่าชนชั้นปกครองถูกบังคับด้วยความสัมพันธ์ดังกล่าว ที่จะต้องยอมรับการ
ปฏิบัติที่ตอบแทนซึ่งกันและกันระหว่างนายกับไพร่ทาสด้วยความรู้สึกเยี่ยงมนุษย์ด้วยกัน
ซึ่งเป็นเงื่อนไขเบื้องต้น(prerequisite) ของการมีความเท่าเทียมกันในฐานะของมนุษย์ ทั้ง
หมดนี้คือกระบวนการที่หน้าที่ของชนชั้นนายกลายเป็นสิทธิของชนชั้นไพร่ทาสไปได้¹⁶

2.5 คำจำกัดความของสิทธิสมัยใหม่และสิทธิมนุษยชน

คำจำกัดความของสิทธิสมัยใหม่และสิทธิมนุษยชนมีหลายอัน แต่โดยทั่วไปมี
ความหมายและลักษณะที่ร่วมกันอยู่ชุดหนึ่ง ความหมายหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ให้ไว้คือ
สิทธิหมายถึงรูปแบบหนึ่งของสิ่งที่ควรได้ ที่คนๆหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งสามารถอ้างเอามาเป็น
ประโยชน์ของตนได้

การอ้างนี้กระทำไปภายใต้กฎหมายบ้านเมือง ซึ่งในทางหลักการลงโทษการขัด
ขวางไม่ยอมให้การอ้างถึงสิทธิประโยชน์ที่ว่านี้ได้ (any form of entitlement which a
person or a group of people can claim under some positive law which, at least in
principle, penalizes the refusal to grant this entitlement.”)

ในอีกแง่หนึ่ง”คำว่าสิทธิก็หมายถึง”ประโยชน์อันควรได้”(entitlements) ซึ่งผู้คนเชื่อ
ว่าพวกเขาสามารถอ้างสิทธิในสิ่งเหล่านั้นได้ บนพื้นฐานของความเชื่อที่คนหมู่มากหรือ
กว้างขวางเชื่อว่าสิ่งอันควรได้เหล่านั้นพึงเป็นสิทธิควรได้ของเขา แม้ว่าสิทธิเหล่านั้นจะไม่ได้
มีการระบุอย่างแจ่มชัดในกฎหมาย หากแต่เป็นสิทธิที่วางอยู่บนความเชื่อทางศีลธรรมหรือ

¹⁶ ข้อคิดนี้ได้มาจาก Eugene Genovese, *Roll, Jordan Roll: The World the Slave Made* (New York: Vintage Books, 1976), p. 146.

ทางอุดมการณ์” (entitlements which they believe they can claim on grounds of a widely accepted set of beliefs about what such entitlements should be, even if it is not expressed in any actual legally enforceable law, but based on some moral or ideological belief.”)

ในประเด็นสุดท้าย สิทธิคือสิ่งที่คนอื่นๆก็ต้องมองเห็นเช่นนั้นเหมือนกับเรา (A right is something which must be recognized as such by other people)

เห็นได้ว่านิยามและความหมายของสิทธิที่พูดกันทั่วไปนั้นคือสิทธิแบบสมัยใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมที่มีการอย่างเป็นระบบที่วางอยู่บนตรรกะและความเป็นเหตุเป็นผลของปัจเจกชนด้วยกันเอง จึงสรุปได้เช่นกันว่าหลักการใหญ่ของสิทธิสมัยใหม่มีสองด้านคือการทำในสิ่งที่ถูกต้องตามเหตุและผล(rectitude) และสองคือประโยชน์อันควรได้ เพราะสิทธิเหล่านั้นเป็นธรรมชาติอันไม่อาจปฏิเสธได้ของคนทุกคน(inalienable rights) เป็นการให้อำนาจในการอ้างเอาจากผู้อื่นหากสิทธินั้นถูกละเมิดหรือปฏิเสธไป

ประเด็นที่สิทธิมนุษยชนให้ความสนใจอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถือสิทธิ(right-holder)กับผู้มีหน้าที่ทำให้สิทธิเป็นจริง (duty-bearer) ไม่ใช่ในทางกลับกัน¹⁷

ข้อคิดที่ได้จากความหมายของสิทธิดังกล่าวคือ

1) ต้องมีปัจเจกชนหรือบุคคลที่เป็นผู้กระทำหรือเป็นประธาน(subject) กับต้องมีสังคมที่เป็นจินตนากรรมร่วมกัน(imagined society)ของสมาชิกในชุมชนการเมืองนั้นๆ จากนั้นจึงมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับคนอื่นๆในสังคมนั้นอย่างเป็นอิสระเสรี

สังคมที่ว่่านี้ก็มีพัฒนาการในทางเศรษฐกิจการเมืองพอสมควร จนทำให้สมาชิกสังคมสามารถตระหนักและเกิดสำนึกในสิ่งอันควรได้หรือพึงได้ของแต่ละคนหรือกลุ่มขึ้นมา เรียกว่าเป็นสิ่งที่คนพึงมีพึงได้เพื่อประโยชน์ของเขาเองในการดำรงชีวิตทางสังคม ไม่ใช่เพื่อการยังชีพทางกายหรือตามธรรมชาติและสัญชาตญาณเป็นสำคัญ สิ่งที่คุณควรได้นี้จึงไม่ใช่สิ่งที่ขาดไม่ได้ เช่นอากาศหรือน้ำในธรรมชาติ ที่คนได้จากธรรมชาติก่อนแล้ว หากสิ่งอันพึงได้ที่เป็นสิทธินี้ มักเชื่อมโยงกับการเกิดขึ้นของจิตสำนึกของบุคคล และของอุดมการณ์ที่ทำให้คนแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย นอกจากนั้น การที่จะได้มาซึ่งประโยชน์อันควรได้เหล่านั้น คนเราต้อง“อ้างเอา”กับอำนาจหรือรัฐ

¹⁷ Jack Donnelly, “Human Rights and Asian Values: A Defense of ‘Western’ Universalism,” in Joanne R. Bauer and Daniel A. Bell, eds., *The East Asian Challenge For Human Rights* (New York: Cambridge University Press, 1999), p.61.

2) สิทธิในแง่หนึ่งจึงต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมายบ้านเมืองหรือโพลีตีฟลอร์มาก เพราะอาจเกิดความขัดแย้งกันระหว่างคนแต่ละคนที่อ้างเอาประโยชน์ที่คิดว่าตนควรได้กันทั้งนั้น จนกระทั่งขัดแย้งกันเอง จึงต้องมีบรรทัดฐานและกรอบที่สังคมยอมรับอย่างสงบเป็นหลัก

3) แต่กฎหมายบ้านเมืองก็ไม่ใช่พื้นฐานที่ถูกต้องที่สุดในการตัดสินว่าใครควรได้สิทธิอะไรหรือไม่ เพราะกฎหมายอาจลำเอียงในการพิจารณาเรื่องสิทธิระหว่างคนที่มีอำนาจกับคนไม่มีอำนาจ ดังนั้นจึงมีการให้พิจารณาที่พื้นฐานอีกอันหนึ่งคือความเชื่อของสังคม หรือคนหมู่มากว่าพวกเขายอมรับและเชื่อว่าสิทธิคืออะไรใครควรได้ ความเชื่อของสังคมนี้ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องหรืออยู่บนกฎหมาย หากแต่อาจเป็นอุดมการณ์หรือความเชื่อทางศีลธรรมก็ได้

4) ในประการสุดท้าย ซึ่งคิดว่าเป็นการสรุปหัวใจใหญ่ของสิทธิก็ได้ นั่นคือในที่สุดแล้วเนื้อหาและความหมายของสิทธินั้น แม้จะเริ่มต้นจากการอ้างและคิดของคนๆหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง แต่ในที่สุดแล้วสิทธินั้นๆจะมีความหมายเป็นจริงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าคนอื่นๆทั่วไปยอมรับตระหนักและมองเห็นถึงความหมายของสิทธินั้นๆเหมือนกับเราหรือไม่ด้วย ดังนั้นการปฏิบัติของสิทธิจึงหมายถึงการตระหนักยอมรับของคนอื่นๆ ไม่ใช่เพียงแค่เราใช้สิทธิเท่านั้น

นอกจากนั้นการอภิปรายถึงสิทธิ ก็ยังต้องจำกัดอยู่ในสองข้อ คือประการแรกสิทธิที่เราพูดถึงนั้น เป็นเรื่องหรือสิ่งที่อาจทำหรือแสวงหามาได้ด้วยวิธีการกระทำของมนุษย์ในสังคม ไม่ใช่ในเรื่องของธรรมชาติ เช่นขาวนาอาจอ้างถึงสิทธิในการมีระบบชลประทานเพื่อการเกษตรของพวกเขา แต่จะเป็นเรื่องเหลวไหลหากพวกเขาจะไปอ้างสิทธิในการให้ฝนตกในไร่นาของพวกเขาตามที่ต้องการ เพราะการที่ฝนจะตกแดดจะออก ตามปกติแล้วไม่ใช่มาจากการกระทำของมนุษย์ในสังคม หากเป็นเรื่องของธรรมชาติ

ประการที่สอง จากทฤษฎีของนักประวัติศาสตร์ สิทธิไม่ได้ดำรงอยู่ในนามธรรม (abstract) หากแต่อยู่ในที่ที่คนเรียกร้องได้หรือคิดได้ว่าพวกเขาขาดมันไป เราอาจคิดในทางปรัชญาได้ ว่าคนทุกคนควรมีสิทธิในการเลือกว่าเขาจะกินหมูหรือไม่กิน แต่จะเป็นเรื่องผิดฝาผิดเวลา หากเราไปประณามชุมชนมุสลิมในอดีตว่าได้ละเมิดสิทธิมนุษยชนของสมาชิกชุมชนที่ไม่ให้ทางเลือกในการกินแก่พวกเขา กล่าวโดยสรุปก็คือสิทธิเป็นสิ่งที่คนยอมรับมันอย่างนั้น (A rights is what is recognized as such)¹⁸

การอ้างเอาจากอำนาจหรือรัฐ หมายความว่าสิทธินั้นได้มีการกำหนดรองรับไว้ในชุมชนนั้นด้วยแล้ว ไม่ว่าจะในรูปแบบของกฎหมายหรือของประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติที่

¹⁸ Eric Hobsbawm, *Workers: World of Labor* (New York: Pantheon Books, 1984), pp. 297-8.

กระทำสืบต่อกันมา ปัญหาคือว่าทำไมต้องมีการอ้างและเรียกร้องเอาจากชาวบ้านหรือบุคคล คำตอบคือต้องมีความขัดแย้งหรือการไม่อาจปฏิบัติตามกรอบในสังคมนั้นได้ อาจเป็นปัญหาจากการใช้อำนาจปกครองของรัฐเอง หรืออาจมาจากปัญหาภายในชุมชน

ประการสุดท้ายอาจมาจากปัญหาของตัวบุคคลเองก็ได้ ปมเงื่อนของปัญหาขัดแย้งเหล่านั้นอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงและการไม่สืบทอดต่อเนื่องของพัฒนาการสังคม กระทั่งนำไปสู่การปะทะกันระหว่างความคิดอุดมการณ์และมโนทัศน์สังคม อันเรียกรวมๆว่าโลกทรรศน์ของคนในชุมชนที่เริ่มมีรอยแตกร้าวระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่างๆออกมา ในที่สุดการเกิดขึ้นของการเรียกร้องสิทธิ จะต้องมาจากการเกิดจิตสำนึกทางสังคมและการเมืองอย่างใหม่ที่ตรงข้ามหรือขัดแย้งกับโลกทรรศน์เก่าที่ดำรงอยู่ในฐานะครอบงำและมีอำนาจอยู่ การเรียกร้องกระทั้งการต่อสู้ในเรื่องสิทธิจึงมักแสดงออกผ่านวาทกรรมอีกชุดหนึ่ง เป็นวาทกรรมของการต่อต้าน ของการประท้วง ของการวิพากษ์และในที่สุดของการกบฏต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์ดั้งเดิม

เงื่อนไขใจกลางของการเรียกร้องสิทธิได้แก่ตัวตน การปะทุขึ้นของความคิดวิทยาศาสตร์ ที่ให้ความสำคัญที่มากขึ้นของปัจเจกชนที่เป็นอิสระเป็นตัวของตัวเอง (กล่าวกันว่า การมีสำนึกทางสังคมของบุคคล หมายความว่าเขาหรือเธอจะต้องลดหรือไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป) มีส่วนอย่างมากในการเปิดเวทีให้กับการเคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมือง ที่มุ่งไปสู่การค้นหาและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับตนเอง ของชุมชนทางการเมืองที่เรียกว่า"ชาติ" อันเป็นกายภาพอันใหม่ ที่ให้ความชอบธรรมแก่ปัจเจกชนที่ไม่มีฐานะและอำนาจตามธรรมเนียมและประเพณี

จากนั้นรัฐชาติจึงเปิดโอกาสและให้เวทีแก่ตัวตนอื่นๆที่ถูกกดขี่เอารัดเปรียบมาก่อน ภายใต้โครงสร้างสังคมฐานันดร ได้แก่คนที่เป็นเพศที่ถูกกดขี่เช่นสตรี และที่มีฐานะจำกัดเช่น ทาส เด็ก ชนกลุ่มน้อย ชนต่างผิวพรรณ เป็นต้น ในแง่หนึ่งมองได้ว่าเป็นการตื่นตัวของความชอบธรรมในความเป็นตัวของเขาเอง ที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยการพึ่งพาผู้อื่นหรือผู้ใหญ่ ในการสร้างและมีอัตลักษณ์และฐานะของตัวเองอีกต่อไป

ปัญหาของสิทธิในระบบการปกครองแสดงออกในความขัดแย้งระหว่างทฤษฎีความคิดกับการปฏิบัติที่เป็นจริงอันเกี่ยวพันและอยู่ในปริบทพลทางการเมือง นั่นคือปัญหาของสิทธิเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพทางอำนาจของคนและกลุ่มคนในสังคมเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงพื้นฐานและปัจจัยที่มีส่วนในการให้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิแก่คนในสังคม จะเห็นได้ว่าปัญหาเรื่องสิทธิไม่อาจพิจารณาเพียงแค่ว่าเป็นเรื่องของการเมืองในความหมาย แคบๆระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนเท่านั้น หากแต่ในทัศนะเรื่องสิทธิกลับมีรากและความเชื่อมโยงกับระบบความเชื่อและระบบวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆอยู่อย่าง

สำคัญ เนื่องจากการทำให้สิทธิปรากฏเป็นจริงขึ้นมา จำต้องเกี่ยวพันและเรียกร้องการมี
พันธผูกพันหรือหน้าที่ระหว่างตัวเรากับคนอื่น ๆ ไปจนถึงกับสังคม ชุมชนและรัฐและโลก
ด้วยในที่สุด

ในข้อนี้ทำให้ความหมายของอำนาจที่ว่่านี้อาจคลุมไปหมดตั้งแต่อำนาจตาม
ประเพณี อำนาจทางศาสนาและการเรียนรู้อันเรียกรวมๆ ได้ว่าอำนาจทางวัฒนธรรมไปถึง
อำนาจของ การปกครองหรือรัฐ ซึ่งได้แก่อำนาจทางการเมือง การเกิดขึ้นของสิทธิในสังคม
ในระยะยาวมักมุ่งไปที่การสร้างอุดมการณ์ที่คนจำนวนมากเห็นด้วยและศรัทธาอย่างมั่นคง
ว่าจะเป็นพลังที่จะนำไปสู่การคลี่คลาย หรือบรรลุดนัยทางการเมืองและวัฒนธรรมของ
ชุมชนหรือสังคมนั้นๆ กล่าวคือสิทธิจะมีบทบาทในการกำกับและช่วยผลักดันให้ความ
สัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และระหว่างคนหรือตนเองกับคนอื่น ๆ ทั้งในรูปของชนชั้น
เชื้อชาติ ไปถึงวัยและเพศ ที่แตกต่างหลากหลายกันให้สามารถดำเนินไปสู่ภาวะที่แต่ละ
ฝ่ายและแต่ละคนสามารถใช้ศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้เป็นจริงได้มากที่สุด

ลักษณะเด่นของสิทธิคือการอ้างถึงการได้อะไรบางอย่างในสังคมนั้นของผู้อ้าง ที่
มองเห็นชัดที่สุดคือสิทธิตามกฎหมาย ซึ่งว่าไปแล้วเป็นกรอบหนึ่งของปัญหาสิทธิมนุษยชน
ซึ่งมาในพัฒนาการของประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ จึงได้กลายมาเป็นด้านหลักของสิทธิของ
คนในสังคมการเมืองไป แต่ก็เห็นได้เช่นกันว่า การอ้างถึงสิทธิตามกฎหมาย ก็เป็นจุดของ
ความขัดแย้งที่หนักหน่วงอันหนึ่ง เพราะคนในสังคมจำนวนมาก ไม่อาจได้รับการคุ้มครอง
หรือได้ใช้ประโยชน์จากสิทธิตามกฎหมายเหล่านั้นได้อย่างจริงจัง ในแง่ปัญหาของสิทธิ จึง
แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดและหลักการปฏิบัติของสิทธิในสังคมหนึ่งๆ ว่ามี
ความเป็นมาและเนื้อหาอย่างไรด้วย

นอกจากการอ้างอิงที่บุคคลหรือชุมชนในการมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ระดับ
ต่างๆ ในทรัพยากรและการบริการของสังคมแล้ว ปัญหาของสิทธิยังอยู่ที่ว่าการอ้างของคน
ในเรื่องไหน ถึงควรจะได้รับการบังคับใช้ให้เป็นจริง ไม่ใช่เรื่องที่มีการบังคับใช้อยู่แล้ว
ประเด็นนี้เกี่ยวพันกับการเลือกและเจตนารมณ์ของคนในสังคม ทำให้เรื่องของสิทธิมี
ลักษณะของการคิดแบบปรัชญามากกว่าเรื่องทางกฎหมายอันเป็นเทคนิคเฉพาะล้วนๆ ดัง
นั้นก่อนที่จะมีสิทธิอย่างจริงจังเกิดขึ้นได้ สังคมจะต้องพิจารณาและตัดสินใจว่าอะไรควรจะ
ได้รับการยอมรับให้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานทางกฎหมาย(หรือระเบียบ)ของทุกคนในชุมชนนั้น

เมื่อสมาชิกชุมชนทุกคนยอมรับและยึดถือในหลักเบื้องต้นนี้ได้แล้ว ขั้นตอนต่อไปก็
ที่กระจางว่า สิทธิพื้นฐานนั้นหมายถึงการอ้างถึงที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ คือคนอื่นต้องเข้ามา
เป็นส่วนหนึ่งของการอ้างนี้ จึงจะทำให้เกิดสิทธินี้ขึ้นมา ตรงนี้เองที่ทำให้ปัญหาของสิทธิ

เป็นเรื่องของปัญหาจริยธรรมหรือศีลธรรมไปด้วย คือการที่คนอื่นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและเลือกในเรื่องที่เราอ้างความเป็นสิทธิ

การตัดสินใจและเลือกในทางสังคม ย่อมเกี่ยวพันกับการวินิจฉัยว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรดีอะไรเลวเป็นต้น มาถึงจุดนี้อาจกล่าวได้ว่า สิทธิคือการอ้างซึ่งทำให้ผู้อื่นเกิดพันธะผูกพันหรือหน้าที่ในกาลเทศะและสภาพแวดล้อมหนึ่งๆ ที่จะยอมรับการอ้างของเรา ไม่ว่าในความเป็นจริงขณะนั้นกฎหมายบ้านเมืองจะยอมรับหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นสิ่งที่สิทธิมนุษยชนอ้างและเรียกร้องจากผู้อื่นจึงต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้องด้วย(rectitude)

ข้อที่น่าพิจารณาต่อไปได้แก่ อะไรคือพื้นฐานรองรับความถูกต้อง ที่ทำให้เกิดพันธะผูกพันหรือหน้าที่เหล่านี้ อะไรคือหลักการที่ทำให้คนอื่นยอมรับและปฏิบัติตามพันธะกรณีได้ ปัจจุบันคำตอบคือ กฎหมายหรือกฎข้อบังคับในสถาบันต่างๆนั่นเอง จุดนี้คือความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับรัฐ กระนั้นก็ตามกฎหมายก็ไม่ใช่ว่าจะประสบความสำเร็จในการบังคับให้คนอื่นปฏิบัติตามที่ต่อผู้อื่นที่อ้างสิทธิอย่างถูกต้องเสมอไป แสดงว่าต้องมีหลักคิดอะไรบางอย่างที่เป็น สิ่งพื้นฐานกว่ากฎหมายและการบังคับด้วยอำนาจพิเศษภายนอกมนุษย์ ในสังคมตะวันตกได้แก่ความเป็นเหตุเป็นผล(rationality)ของมนุษย์ที่เป็นปัจเจกชน

คำสอนทางพุทธศาสนาอธิบายว่าหลักการรองรับการให้สิทธิและหน้าที่ระหว่างคนฐานะต่างๆ(สังเกตว่ายังไม่ใช่คนที่เป็นามธรรมที่เป็นสิ่งสากลทั่วไป) ขึ้นอยู่กับความเข้าใจและมีสำนึกใน ๑) การไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ๒) เคารพซึ่งกันและกัน ๓) เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ๔) ผูกน้ำใจซึ่งกันและกันอย่างละเอียดอ่อน สิ่งที่มีผลและอิทธิพลต่อการทำตามหน้าที่และพันธะผูกพันที่สามัญและมีลักษณะทั่วไปที่สุด แสดงออกในลักษณะสองด้าน คือด้านที่เป็นสังคม หรือองค์รวมของบรรดา “คนอื่น” อีกด้านคือในทางอัตวิสัยหรือตัวเราเอง

ประการแรกด้านที่เป็นสังคมหรือชุมชน ได้แก่การมีความเห็นและความรับรู้ร่วมกันของคนในสังคมชุมชนนั้น ในเรื่องสำคัญเช่นจุดหมายสังคมที่ร่วมกัน ความต้องการที่ร่วมกัน ผลประโยชน์ที่ร่วมกันและรวมถึงความรู้สึกที่ร่วมกันในระดับหนึ่งด้วย ว่าการที่สร้างและรักษาอะไรที่ร่วมกัน ในชุมชนนี้เอาไว้ได้นั้นจะต้องอาศัยการดำรงอยู่ของสิทธิต่างๆที่จำเป็น ดังนั้นการเกิดขึ้นของสิทธิและการอ้างถึงสิ่งที่คนต้องการจากสังคมนั้นอย่างชอบธรรม จึงต้องมาจากความเห็นและความรับรู้ ในเป้าหมายที่เป็นของชุมชนร่วมกัน หากปราศจากความรู้สึกและผลประโยชน์ ที่เป็นของส่วนรวมหรือชุมชนแล้ว การเรียกร้องต้องการในสิทธิอะไรก็จะมีพลังและไม่อาจปรากฏเป็นจริงขึ้นมาได้

ประการที่สองคือด้านอัตวิสัยหรือความเป็นตัวตน -“อัตลักษณ์”- ของคนแต่ละคน ข้อนี้เกี่ยวพันกับภาวะทางจิตและความคิดของปัจเจกชน เห็นได้จากข้อแรก สิ่งที่สำคัญ

ในการพิจารณา และเลือกว่าข้ออ้างของคนเรื่องไหนถึงจะเหมาะสมที่จะยกระดับให้เป็น สิทธิ ก็ขึ้นอยู่กับการใช้สติปัญญาในการตระหนักถึงผลที่แท้จริงที่จะเกิดขึ้น ของการเลือก ทางออกแบบไหน ในสิ่งที่เรียกว่าผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ทั้งที่เป็นจริงหรือในความคิดเข้าใจก็ตาม

การที่ปัจเจกชนต้องตัดสินใจและเลือกหนทางสำหรับตนเองและของคนอื่น ทำให้เรื่อง ของสิทธิ เป็นปัญหาทางจริยธรรมด้วย ที่ผ่านมานักคิดสำนักเสรีนิยมเสนอว่า สิทธิทางจริย ธรรม (moral rights) เกิดมาจากการผสมผสานร่วมกันระหว่างผลประโยชน์ทั้งหลายกับปัญญา เดิบใหญ่และเข้มแข็งด้วยผลประโยชน์ที่แบ่งปันกันได้ในระหว่างสมาชิกของชุมชน ใน สังคมที่ไม่ใช่ตะวันตก ที่ผ่านกระแสโลกาภิวัตน์และวิกฤตการณ์ระบบทุนนิยมยุคหลัง (late Capitalism) มิติด้านอัตวิสัยจำเป็นต้องให้ความสนใจไปที่สิทธิของมนุษย์ในการยกระดับ และพัฒนาตนเองให้เหนือตรรกและวิสัยคิดที่มุ่งเพียงแค่ประโยชน์ทางวัตถุของระบบทุนนิยม

แนวความคิดที่ใช้ในการวิจัย มองว่าแม้สิทธิจะเน้นที่ศักยภาพของมนุษย์ที่เริ่ม ต้น ที่ตนเองเป็นหลักและจุดหมายในขั้นสุดท้าย แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธสังคมและชุมชนอันเป็น สภาพะทางภววิสัยที่ทำให้ มนุษย์สามารถใช้และพัฒนาเปลี่ยนแปลงอัตวิสัยของตนเองที่ เป็นจริงได้ กล่าวในที่สุดแล้ว ความหมายและความสำเร็จของสิทธิ จะเกิดขึ้นได้ก็แต่ใน สังคมหรือชุมชนเท่านั้น

ประเด็นที่น่าคิดต่อไปได้แก่ ลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์สิทธิกับลักษณะ ทั่วไปของสังคมและโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาด้วยเช่นกัน เช่นในสังคมศักดินา เนื้อหาของสิทธิแสดงออก ในความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างคน(เจ้านายและมูลนาย กับไพร่ทาส) ฝ่ายแรกมีอภิสิทธิ์และอำนาจเหนือคนและทรัพยากร จึงอยู่ในฐานะที่ให้การ ค้ำครอง ให้สิทธิในการทำมาหากินและให้ความยุติธรรม

ในขณะที่ฝ่ายหลังมีแรงงานและพลังในการผลิตตอบสนองให้แก่รัฐตามต้องการ เนื้อหาของสิทธิในความสัมพันธ์แบบศักดินาจึงแสดงออกที่ความรู้สึกกตัญญูตเวทีที่คน ส่วนมากมีต่อคนส่วนน้อย มากกว่าการให้ความสำคัญและการตระหนักยอมรับถึงฐานะ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ที่เสมอภาคและเท่าเทียมกันบนเงื่อนไขที่เป็นสิ่งทั่วไปที่คน มีตามธรรมชาติได้ หลังจากการก่อตัวขึ้นของสังคมทุนนิยมเสรีและอุดมการณ์ชนชั้น กระฎุมพีขึ้นแล้ว ประชาชนผู้ถูกปกครองทั้งหลายถึงสามารถอ้างและเรียกร้องสิทธิที่เป็น ของปัจเจกชนตามธรรมชาติได้ ในบริบททางสังคมและการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยนี้เอง ที่ ความคิดเรื่องสิทธิของมนุษย์ได้ยกระดับขึ้นเป็นจุดหมายหนึ่งของชุมชนที่เป็นสังคมการ เมือง

6/10/46

บทที่ 3 วิวัฒนาการทางสังคมของมโนทัศน์สิทธิมนุษยชน

แนวคิดหรือมโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ก็เช่นเดียวกับแนวคิดทางการเมืองและสังคม(รวมทั้งเศรษฐกิจ)ทั้งหลาย ที่เกิดและพัฒนามาในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่มีมโนทัศน์ทางสังคมอะไรที่เกิดมาในสูญญากาศ ดังนั้นบริบทและความสัมพันธ์ทางสังคมและทางการเมืองจึงมีความสำคัญต่อการเข้าใจและการศึกษาถึงความหมายและมิติต่างๆของมโนทัศน์ดังกล่าว

พัฒนาการที่ทำให้แนวคิดสิทธิมนุษยชนปรากฏออกมาเป็นมโนทัศน์ทางสังคมและการเมืองที่มีความหมายต่อบุคคลและกลุ่มคนส่วนมากนั้น เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งในทางโครงสร้างและในความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ครอบคลุมปริณทลทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ในข้อที่สำคัญที่เกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาเรื่องสิทธิมนุษยชน ได้แก่การก่อรูปและพัฒนาของมโนทัศน์และความเข้าใจในความหมายของความเป็นมนุษย์ในประวัติศาสตร์ของพัฒนาการทางเศรษฐกิจการเมือง ประเด็นใหญ่คือการที่ความหมายและมโนทัศน์ของความเป็นมนุษย์ในสังคม มีความสัมพันธ์อย่างไรกับจุดหมายและการดำรงอยู่ของรัฐหรืออาณาจักร

ภายใต้โลกทรรศน์ไทยพุทธ ความเป็นมนุษย์ของราษฎรทั่วไปไม่ได้มีจุดหมายของตนเองในรัฐและการปกครอง เพราะปริณทลของอำนาจและการเมืองเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของกษัตริย์และชนชั้นขุนนางที่ได้รับมอบหมายลงมาเป็นลำดับชั้น ราษฎรเป็นเพียงปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างและทำให้จุดหมายของรัฐภายใต้การนำพาของกษัตริย์สามารถไปบรรลุได้ ความเป็นมนุษย์ของผู้คนทั้งหลายในอาณาจักรจึงขึ้นอยู่กับ การนำพาและช่วยเหลือของกษัตริย์และพระศาสนา ไม่มีความเป็นคนที่แยกออกจากอำนาจและบุญบารมีของกษัตริย์ ดังนั้นสิทธิการเมืองและสิทธิพลเมืองจึงไม่มีความหมายและไม่มีพื้นที่ในการปฏิบัติได้

แนวคิดและความเชื่อดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไปในระยะของการเข้าสู่โลกสมัยใหม่ ความหมายของความเป็นคนใหม่นี้แสดงออกในประเด็นหลักๆเช่น ในเรื่องของความเสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นเจ้าของและที่มาของรัฐบาล ในศักดิ์ศรีของความเป็นคน (human dignity) และในความยุติธรรมทางสังคม(social justice) ที่ขยายกว้างในมิติต่างๆของสังคมที่ซับซ้อนขึ้นและความเป็นปัจเจกชนที่ลึกซึ้งขึ้นด้วย เหนืออื่นใดความหมายของความเป็นคนใหม่นี้ ก่อรูปขึ้นในมโนทัศน์สมัยใหม่ว่าด้วยปัจเจกชนผู้เป็นศูนย์กลางของการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งปวงเอง จากนั้นไปความคิดที่เกี่ยวกับมนุษย์ผู้เป็นปัจเจกชนจะถูกยกระดับทำให้เป็นสิ่งสากลและทั่วไปด้วย

3.1: การเกิด “ปัจเจกชนนิยม” ในโลกสมัยใหม่

การอธิบายปรากฏการณ์และการเกิดขึ้นของมโนทัศน์และการปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชน (ซึ่งต่างจากสิทธิธรรมชาติ) ที่เรียกรวมกันว่าวาทกรรมของสิทธิมนุษยชน แยกไม่ออกจากการก่อตัวและพัฒนาไปของระบบสมัยใหม่ (modernity) ซึ่งเป็นผลผลิตเฉพาะในทางประวัติศาสตร์ หมายความว่ามันเกิดในระบอบที่แน่นอนหนึ่งในประวัติศาสตร์อันยาวไกล สถานที่ซึ่งก่อกำเนิดแนวคิดและการปฏิบัติเรื่องสิทธิมนุษยชนคือสังคมยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา

ลักษณะเด่นของวาทกรรมสิทธิมนุษยชนคือการที่สิทธินี้ย้ายมาเป็นของปัจเจกชนทั้งหลายโดยสมบูรณ์ โดยการอธิบายว่าเป็นผลมาจากการที่ปัจเจกชนสามารถปลดปล่อยตนเองจากพันธนาการของอำนาจและสถาบันทางการเมืองและศาสนาที่เป็นของชนชั้นนำจำนวนน้อย นำไปสู่คุณลักษณะของมนุษย์สมัยใหม่ที่เรียกว่าลัทธิปัจเจกชนนิยม (individualism) ซึ่งรวมถึงกระบวนการปลดปล่อยจากพันธนาการของสังคมด้านหนึ่ง กับการเป็นเจ้าของตนเองหรือ subject ที่สามารถใช้พลังของตนเองไปบรรลุความคิดฝันของตนเองได้

ในทางทฤษฎีการดำรงอยู่ของปัจเจกชนที่เป็นเสรี หมายถึงการตัดขาดจากความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสังคมนั้นๆ และบั่นทอน ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยต่อกันในระบบพิวตัลและศักดินารูปแบบต่างๆลงไป เปิดช่องให้กับการก่อรูปขึ้นของสำนักแห่งความเป็นเจ้าของในสิ่งต่างๆ โดยอิสระของแต่ละคนเอง

ในทางเศรษฐกิจการเมือง ปัจเจกชนที่เป็นเสรีคือแนวคิดของระบบทุนนิยมที่วางอยู่บนลัทธิเสรีนิยมของตลาดและแรงงาน ตลาดเป็นสถานที่สำหรับการแลกเปลี่ยนและสนองความต้องการทั้งหลายของปัจเจกชนทั้งหลายได้อย่างไม่สิ้นสุด ส่วนแรงงานเสรีก็มาจากปัจเจกชนที่เป็นเสรีจากพันธนาการของระบบพิวตัลและศักดินา ระบบทุนนิยมค่อยๆก้าวขึ้นมาเป็นรูปแบบหลักของการผลิตและการผลิตซ้ำ พลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตก็เปลี่ยนไปตามตรรกะและพลังของระบบทุนนิยมเสรี

เช่นเดียวกับระบบการเมืองการปกครอง และกรอบความคิดโลกทรรศน์ มีการก่อรูปของชนชั้นใหม่ๆที่มาจากนายทุน พ่อค้าและนักอุตสาหกรรม ซึ่งมีความขัดแย้งกับชนชั้นเจ้าที่ดินและกษัตริย์ ความขัดแย้งดังกล่าวนำไปสู่การผลักดันให้เกิดสิทธิทางการเมืองของบรรดาพ่อค้ากระฎุมพีและนายทุนทั้งหลาย ชัยชนะทางการเมืองของชนชั้นนายทุนอุตสาหกรรม

กรรมในที่สุด ได้ทำให้สิทธิการเมืองดังกล่าวกลายมาเป็นคุณค่าสังคมสมัยใหม่อันพึงประสงค์ไป สิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชนจึงมีทั้งด้านที่ขัดแย้งและส่งเสริมตัวเอง คือด้านที่นำไปสู่การปลดปล่อยคนจำนวนมาก และมีด้านที่ครอบงำและพันนาการคนส่วนมากเอาไว้ได้ด้วย แสดงออกในด้านที่ให้แรงงานเป็นเสรี แต่อีกด้านก็ส่งเสริมและรักษาการแข่งขันในตลาดและระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนตัวเอาไว้ โลกทรรศน์แบบสมัยใหม่จึงเป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมและระหว่างวัฒนธรรมและโลกทรรศน์เก่ากับสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม การอธิบายตามทฤษฎีดังกล่าวนี้ เป็นการสร้างความจริงขึ้นหลังจากที่สังคมทุนนิยมตะวันตกและปรัชญาความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนได้ก่อรูปขึ้นในระยะผ่านทางการเมืองตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาจนก่อรูปมั่นคงในศตวรรษที่ 19 แม้ทฤษฎีที่ว่าสิทธิมนุษยชนในทางหลักการแล้วคือสิทธิของปัจเจกชนจะถูกต้องตามตรรกของระบบทุนนิยมและลัทธิเสรีนิยม แต่ก็ยังเป็นที่ยกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์กันต่อมา ว่าในความเป็นจริงแล้ว มนุษย์ที่เป็น “ปัจเจกชน” นั้นมีอยู่จริงหรือไม่ หรือว่าลัทธิปัจเจกชนนิยมเป็นเพียง “การสร้าง” ขึ้นของวาทกรรมสมัยใหม่ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับอุดมการณ์ประชาธิปไตยกระฎุมพีและลัทธิเสรีนิยมในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากว่าแม้ในสังคมอเมริกันและสังคมยุโรปตะวันตกเองก็ตาม แนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิของปัจเจกชนอย่างธรรมชาติและทั่วไปก็ไม่ได้เกิดมาแต่แรก กงโดเซต(Condorcet) นักปฏิวัติฝรั่งเศสเขียนไว้ว่า มโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิปัจเจกชนไม่มีในแนวคิดทางกฎหมายของกรีกและโรมัน เขาคาดคะเนว่าแนวคิดสิทธิปัจเจกชนคงเกิดขึ้นราวสมัยเรอเนซองส์หรือสมัยปฏิรูปศาสนา ไม่น่าจะเก่าไปกว่านั้น¹

การอ้างถึงสิทธิของปัจเจกชนดูเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น เมื่อมีการพูดถึงการปฏิวัติอเมริกาและฝรั่งเศส ทั้งสองปฏิวัติใหญ่นี้เอง ที่ทำให้เกิดการอ้างและใช้สิทธิธรรมชาติของมนุษย์อย่างกว้างขวางขึ้นมา² กระนั้นก็ตามในระยะเวลาของการเกิดและแพร่ขยายความคิดเรื่องสิทธิปัจเจกชนนั้น ก็มีคนกลุ่มไม่น้อยที่ไม่ได้รับสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวเลย ต้องทำการต่อสู้เรียกร้องอีกนานกว่าจะได้มา

¹ อ้างถึงใน Isaiah Berlin, *Liberty*. Ed. By Henry Hardy (New York: Oxford University Press, 2002), p. 176.

² Lynn Hunt, "The Paradoxical Origins of Human Rights," in Lynn Hunt ed., *Human Rights and the Revolutions* p. 3-15.

กรรมในที่สุด ได้ทำให้สิทธิการเมืองดังกล่าวกลายมาเป็นคุณค่าสังคมสมัยใหม่อันพึงประสงค์ไป สิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชนจึงมีทั้งด้านที่ขัดแย้งและส่งเสริมตัวเอง คือด้านที่นำไปสู่การปลดปล่อยคนจำนวนมาก และมีด้านที่ครอบงำและพันนาการคนส่วนมากเอาไว้ได้ด้วย แสดงออกในด้านที่ให้แรงงานเป็นเสรี แต่อีกด้านก็ส่งเสริมและรักษาการแข่งขันในตลาดและระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนตัวเอาไว้ โลกทรรศน์แบบสมัยใหม่จึงเป็นผลจากความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมและระหว่างวัฒนธรรมและโลกทรรศน์เก่ากับสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม การอธิบายตามทฤษฎีดังกล่าวนี้ เป็นการสร้างความจริงขึ้นหลังจากที่สังคมทุนนิยมตะวันตกและปรัชญาความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนได้ก่อรูปขึ้นในระนาบทางการเมืองตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาจนก่อรูปมั่นคงในศตวรรษที่ 19 แม้ทฤษฎีที่ว่าสิทธิมนุษยชนในทางหลักการแล้วคือสิทธิของปัจเจกชนจะถูกต้องตามตรรกของระบบทุนนิยมและลัทธิเสรีนิยม แต่ก็ยังเป็นที่ยกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์กันต่อมา ว่าในความเป็นจริงแล้ว มนุษย์ที่เป็น “ปัจเจกชน” นี้มีอยู่จริงหรือไม่ หรือว่าลัทธิปัจเจกชนนิยมเป็นเพียง “การสร้าง” ขึ้นของวาทกรรมสมัยใหม่ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับอุดมการณ์ประชาธิปไตย กระฎุมพีและลัทธิเสรีนิยมในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากว่าแม้ในสังคมอเมริกันและสังคมยุโรปตะวันตกเองก็ตาม แนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิของปัจเจกชนอย่างธรรมชาติและทั่วไปก็ไม่ได้เกิดมาแต่แรก กงโดเซต์(Condorcet) นักปฏิวัติฝรั่งเศสเขียนไว้ว่า มโนทัศน์ว่าด้วยสิทธิปัจเจกชนไม่มีในแนวคิดทางกฎหมายของกรีกและโรมัน เขาคาดคะเนว่าแนวคิดสิทธิปัจเจกชนคงเกิดขึ้นราวสมัยเรอเนซองส์หรือสมัยปฏิรูปศาสนา ไม่น่าจะเก่าไปกว่านั้น¹

การอ้างถึงสิทธิของปัจเจกชนดูเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น เมื่อมีการพูดถึงการปฏิวัติอเมริกาและฝรั่งเศส ทั้งสองปฏิวัติใหญ่นี้เอง ที่ทำให้เกิดการอ้างและใช้สิทธิธรรมชาติของมนุษย์อย่างกว้างขวางขึ้นมา² กระนั้นก็ตามในระยะเวลาของการเกิดและแพร่ขยายความคิดเรื่องสิทธิปัจเจกชนนั้น ก็มีคนกลุ่มไม่น้อยที่ไม่ได้รับสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวเลย ต้องทำการต่อสู้เรียกร้องอีกนานกว่าจะได้มา

¹ อ้างถึงใน Isaiah Berlin, *Liberty*. Ed. By Henry Hardy (New York: Oxford University Press, 2002), p. 176.

² Lynn Hunt, “The Paradoxical Origins of Human Rights,” in Lynn Hunt ed., *Human Rights and the Revolutions* p. 3-15.

ขึ้นกว่าแต่ก่อนได้อย่างจริงจัง บัดนี้เอกชนสามารถเป็นนายของตนเองได้อย่างเป็นจริง
อย่างน้อยในวิถีชีวิตและความใฝ่ฝันในวัฒนธรรมทางวัตถุทั้งหลาย

3.2: การเกิดโลกสมัยใหม่ในประเทศไม่ใช่ตะวันตก(non-Western)

ระบบและความเป็นสมัยใหม่ (modernity) ที่มาจากพัฒนาการของอารยธรรมตะวันตกแพร่หลายมีอิทธิพลไปทั่วโลกโดยเฉพาะนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 มา มีคนเรียกกระแสดังกล่าวว่าเป็นยุคล่าอาณานิคม เมื่อสิ้นศตวรรษและขึ้นศตวรรษที่ 20 ลัทธิอาณานิคมก็พัฒนายกระดับขึ้นเป็นลัทธิจักรวรรดินิยม (imperialism)⁴

ประเด็นที่น่าสนใจในการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจและการเมืองตะวันตกโดยเฉพาะในคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือการ"เปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่" (The Great Transformation)⁵ อันเป็นหนังสือคลาสสิกของคาร์ล โปแลนด์(Karl Polanyi) ที่เสนอว่าในศตวรรษดังกล่าว ได้มีการแปรเปลี่ยนครั้งสำคัญใหญ่ๆ 4 ด้าน

คือหนึ่งเกิดระบบการดูแลอำนาจของประเทศตะวันตกทั้งหลาย ทำให้เกิดภาวะสันติภาพยาวนานกว่าที่เคยเป็นมาก่อน สองเกิดระบบการเงินระหว่างประเทศที่ใช้ระบบทองคำเป็นแกนกลางของการแลกเปลี่ยน สามคือเกิดระบบตลาดที่ควบคุมโดยตัวมันเอง (self-regulating market) ในเศรษฐกิจของประเทศทั่วโลก และสุดท้ายคือการเกิดรัฐชาติที่เป็นเสรีและที่เข้าแทรกแซงในกิจการสังคม ผลโดยรวมของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นั้น นำไปสู่ภาวะที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกถูกดึงให้เข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจเหมือนกันอย่างมาก การผลิตทางเศรษฐกิจและการแทรกแซงของรัฐมีผลต่อชีวิตและสถานะของความเป็นมนุษย์อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์โลก

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบสังคมของยุโรปและอเมริกา กับการแผ่ลัทธิอาณานิคมไปทั่วโลก ทำให้การแทรกซึมและครอบงำของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่มาพร้อมกับ การปฏิรูปและทำให้ประเทศเป็นสมัยใหม่ (modernization, modernism) นำเอามิติใหม่ของการดำรงชีวิตเข้ามา ความเจริญทางวัตถุค่อยกลายมาเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ในการดำรงชีพ การเกิดและเติบโตอย่างไม่มีจุดสิ้นสุดของตลาด นำไปสู่การเปิดและทะลายอาณาจักรและเมืองไปถึงหมู่บ้านทุกแห่งในปริมาณที่การคมนาคมไปถึงได้

⁴ ดูงานสำคัญของเลนิน V.I. Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939, 1977).

⁵ Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon Press, 1957; Original printing 1944).

แน่นอนสยามในสมัยนั้นก็ตกอยู่ในวังวนของลัทธิอาณานิคมและการขยายตัวของทุนนิยมโลกด้วยเช่นกัน ผลกระทบของระบบทุนนิยมไม่เพียงแต่ในชนชั้นนำเท่านั้น หากแต่กระจายแทรกซึมไปทั่วทั้งทุกชนชั้นและกลุ่มคน แม้จะไม่เสมอภาคเหมือนกันก็ตาม กล่าวโดยย่อคือเงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตก้าวขึ้นมาเป็นปัจจัยหลักอันหนึ่งในชีวิตสังคมสมัยใหม่หรือสังคมที่มีการพัฒนา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขทางวัตถุของชีวิตกับระบบค่านิยมและศีลธรรมหรือเรียกรวมๆว่าวัฒนธรรม จะเป็นตัวกำหนดความหมายและการปฏิบัติในเรื่องสิทธิแบบใหม่ด้วยเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองนำไปสู่การปรับเปลี่ยนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับคนอื่น ๆ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของพวกเขา ดังแสดงออกในปัญหาสำคัญๆเช่นเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน แนวโน้มใหญ่ที่เกิดคือการที่ทรัพย์สินอันแต่เดิมเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนหรือกลุ่มคน มีลักษณะเป็นสิทธิเชิงซ้อนและที่เรียกว่าสิทธิกลปนาหรือสิทธิในการใช้เป็นหลัก รูปแบบสัมพันธ์ภาพทางทรัพย์สินใหม่ที่จะเกิดขึ้นได้แก่การที่กรรมสิทธิ์กลายเป็นของปัจเจกบุคคลมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัว เป็นกรรมสิทธิ์โดยสมบูรณ์ของบุคคล

การอ้างถึงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของชุมชนหรือกลุ่มคนถูกทำลายลง นั่นคือความเชื่อมโยงต่อเนื่องระหว่างชุมชนกับธรรมชาติถูกตัดขาดไป ระเบียบของชุมชนไม่อาจเป็นตัวแทนของระเบียบสังคมที่เป็นธรรมชาติอีกต่อไป ในกระบวนการดังกล่าวนี้ ที่ดินและสิ่งของถูกทำให้เป็นสินค้า ความสัมพันธ์และการพึ่งพิงระหว่างคนที่ไม่เท่าเทียมกันเปิดทางให้กับตลาด ที่เข้ามาทำหน้าที่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างคนกันใหม่ เป็นความสัมพันธ์ที่สองฝ่ายไม่จำเป็นต้องรู้จักหรือมีพันธะผูกพันต่อกันในทางจิตใจอย่างยาวนาน สิ่งที่มีผู้ซื้อมีพันธะต่อผู้ขายไม่มีอะไรมากไปกว่าการจ่ายราคาค่าแรงในอัตราที่ตกลงกันไว้เท่านั้นเอง

ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกทางจิตวิญญาณก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน การเข้ามาของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีช่วยส่งเสริมความสามารถของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติโดยตรงมากขึ้น และลดการพึ่งพาหรืออาศัยพระเจ้าหรือเทวดาเป็นผู้นำทางดังแต่ก่อน เมื่อเป็นอิสระมากขึ้นจากพระ พรหมณ์และเทวดา คนก็เป็นเจ้าของตัวเองหรือที่เรียกว่าปัจเจกชนสมัยใหม่มากขึ้น ด้วยการมีทรัพย์สินส่วนตัวและการแสวงหาและสะสมความรู้ด้วยตนเอง

ในเวลาเดียวกัน ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของลัทธิเสรีนิยม จำเป็นต้องมีอำนาจใหม่ที่ทำให้ความชอบธรรมและให้ความมั่นใจแก่ปัจเจกชนในการสร้างและรักษาสังคมของพวกเขาไว้ให้ได้ การต่อสู้เปลี่ยนแปลงจากคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 นำไปสู่การสถาปนา

โครงสร้างอำนาจแบบใหม่ ในตะวันตก ที่เรียกกันต่อมาว่าระบอบประชาธิปไตยกระฎุมพี บัดนี้เป็นไปได้ที่ความชอบธรรมทางการเมืองสูงสุดได้ย้ายจากพระเจ้าและกษัตริย์ มาที่ตัวบุคคลอันเป็นสิ่งทั่วไปที่สามัญ ดังเห็นได้จากข้อความที่จารึกในรัฐธรรมนูญทั่วไปว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน" องค์อธิปัตย์คือมหาชนที่ไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออวตารจากเบื้องบนอีกต่อไป บนพื้นฐานของสิ่งสากลใหม่คือเหตุผลและความคิดแบบกลไกของคนทุกคน

อำนาจใหม่มาจากการคิด และการผลิตสร้างใหม่ ด้วยเครือข่ายอันกว้างใหญ่ไพศาลของระบบทุนนิยม กลายเป็นพลังอันไม่รู้จบ ระบบการเมืองใหม่ที่รองรับคติสังคมและคนแบบใหม่ก็คือระบบการเมืองเสรีนิยมหรือประชาธิปไตย ที่อ้างความชอบธรรมและอำนาจสูงสุดมาจากประชาชน ทว่าระบบการเมืองใหม่นี้ก็ไม่ได้สร้างแต่ระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยมเท่านั้น หากยังสร้างระบอบตรงข้ามกันขึ้นมาด้วย คือระบอบอำนาจเบ็ดเสร็จของระบอบทุนอุตสาหกรรม เช่นระบอบนาซีเป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในประวัติศาสตร์ของการเกิดสิทธิมนุษยชนนั้นก็นำมาซึ่งความขัดกันด้วยเหมือนกัน(paradox) นั่นคือการสร้างทั้งปัจเจกชนที่เสรีและรัฐที่ทำลายความเป็นเสรีของปัจเจกชน⁶

การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสมัยใหม่ดังกล่าว ทำให้ระบบการศึกษามีความสำคัญต่างจากแต่ก่อนด้วย นั่นคือการสร้างความรู้ที่ไม่ผูกติดกับฐานะและเพศสภาพ (gender) หากเป็นความรู้สากลหรือเป็นวิทยาศาสตร์ จุดหมายของความรู้สมัยใหม่ คือการฝึกฝนทำให้ผู้เรียนมีความสามารถและทักษะในการออกไปปฏิบัติวิชาชีพต่างๆได้ เช่น แพทย์ นายช่าง นายทหาร วิศวกร กระทั่งนักเขียนในเวลาต่อมา ที่สำคัญความรู้แบบสมัยใหม่นี้มีส่วนในการสร้างลัทธิในความสำคัญและบทบาทของบุคคลที่ไม่ได้มีฐานะพิเศษอะไรในสังคมหรือชุมชนขึ้นมา ตัวอย่างที่เด่นของการให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่ไม่ใช่เพื่อสร้างฐานะและรับใช้ชนชั้นปกครองตามเดิม ได้แก่การเกิดขึ้นของนักคิดปัญญาชนที่ทำหน้าที่ในการขีดเขียนและนำเสนอความคิดเห็นแทนราษฎรทั่วไปที่ยังขาดการศึกษา

อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นคือกลุ่มคนที่เรียกว่าทนาย และต่อมาเมื่อมีระบบโรงพิมพ์แบบสมัยใหม่ จึงเกิดมีนักเขียนนักหนังสือพิมพ์อิสระขึ้น เช่นกรณีของเทียนวรรณ, ก.ส.ร. กุหลาบ และนรินทร์ ภาชิต ซึ่งเป็นนักหนังสือพิมพ์ ทำตัวเป็นนักคิดนักเขียนอิสระ ที่ไม่สังกัดเจ้านายและอำนาจใดๆในขณะนั้น หากแต่พอใจจะทำงานอันมาจากความคิดความอ่านของตนเอง เพื่อให้ราษฎรทั่วไปที่ไม่ได้อ่านและเข้าใจความรู้สมัยใหม่ ได้มีโอกาสรับรู้วิชาความรู้ใหม่ๆ จะได้ช่วยทำให้สังคมไทยเกิดการปรับปรุงไปในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

⁶ อ้างแล้ว Lynn Hunt, "The Paradoxical Origins of Human Rights."

โดยไม่ได้ตั้งใจ บรรดาปัญญาชนสาธารณะเหล่านั้น(public intellectuals) ได้นำเสนอบทบาทใหม่ของพวกเขาให้แก่รัฐและสังคม ในนามของราษฎรทั้งหลาย ด้วยการเสนอความคิดเห็น รวมถึงการร้องทุกข์ ฎีกา จนถึงการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองและรัฐบาล กลายเป็นประเด็นทางการเมืองไป⁷ เพราะข้อเสนอวิจารณ์และคำร้องทุกข์เหล่านั้น ส่วนหนึ่งมีผลต่อการรับรู้และปรับปรุงนโยบายและการปฏิบัติของรัฐไปได้บ้าง หรือไม่ก็สร้างให้เกิดปฏิกิริยาเชิงลบในส่วนของรัฐ เช่นกรณีของเทียนวรรณและนรินทร์ ภาษิตเป็นต้น

3.3: มโนทัศน์ของความเป็นมนุษย์และระเบียบสังคม(social order)

คติและทฤษฎีความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมมีมาแต่โบราณแล้ว แม้ก่อนที่ศาสนาพุทธจะเข้ามาอยู่ในฐานะของโลกทรรศน์ที่ครอบงำ ดังเห็นได้จากตำนานสร้างโลกของคนไทยกลุ่มต่างๆในประเทศอินเดีย ตอนใต้ของจีน พม่า ลาว เวียดนามและในประเทศไทย ซึ่งมี 3 ประเภทหลักๆ คือแบบญี่ปุ่น-ย่าสร้างโลก แบบน้ำเต้า และแบบเทวดาลงมากินจวนดิน โดยที่แบบเรื่องญี่ปุ่นย่าสร้างโลกและแบบน้ำเต้า เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทก่อนรับพุทธศาสนา ส่วนแบบเรื่องเทวดาลงมากินจวนดินเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแล้ว⁸ กล่าวได้ว่าคติดั้งเดิมมีการสร้างแบบแผนของการอธิบายมนุษย์กับสังคมและรัฐโดยวางอยู่บนความเชื่อและการนับถือผีบรรพบุรุษและต่อมาคือธรรม

ประเด็นแรกคือการมีระเบียบสังคมอันแน่นอนเพื่อไม่ให้คนละเมิด หากมีการละเมิดหรือคัดค้านก็จะถูกลงโทษ เช่นตำนานความเชื่อเรื่องต้นกำเนิดของมนุษย์ในโลก หลังจากมีชุมชนมนุษย์แล้ว เรื่องใหญ่ที่ตำนานหรือคำสอนทางศาสนาจะระบุอย่างมีนัยสำคัญ เพราะจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงและการจัดระเบียบสังคมครั้งใหญ่ของมนุษย์ ก็คือการที่มนุษย์รุ่นแรกเกิดเหล่านี้กระทำการละเมิดกฎเกณฑ์หรือความดีงามตามธรรมชาติหรือภาวะกึ่งเทพลงไป เมื่อกระทำความผิดเทพหรือแกนกลิงโทษ ในพงศาวดารล้านช้างแถบลงโทษด้วยการบันดาลให้น้ำท่วมตายหมด เหลือแต่ขุนผู้เป็นใหญ่เพียงสามคน หลังจากนั้นแกนยกโทษให้กับมนุษย์ ด้วยการให้มาเกิดอีกหนจากน้ำเต้าปุง 3 หน่วยที่แกนมอบมาให้กับขุนทั้ง 3 คน

⁷ ดุณครินทร์ เมฆไตรรัตน์ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์อัมรินทร์วิชาการ, 2540), หน้า 119-48.

⁸ ศิราพร ณ ถลาง, ชนชาติไทในนิทาน: แลลอดผ่านคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มติชน, 2545), หน้า 76-77.

ที่น่าสังเกตก็คือการเกิดอีกครั้งของมนุษย์ มาพร้อมกับการมีฐานะที่ไม่เท่าเทียมกัน และมีความสัมพันธ์ที่แน่นอนตายตัวในสังคม ดังข้อความในตำนานขุนบลูมว่าไว้ดังนี้⁹

“แต่นั้นคนทั้งหลายผู้เกิดมาในน้ำเต้า ผู้ออกมาทางรูสั้วนั้นเป็นไทย ผู้ออกมาสู่ที่นั้นเป็นข้า คนผู้ลวดนั้นเป็นช้อยเป็นไพร่เขาเจ้าขุนทั้งสาม”

สภาพโดยธรรมชาติมนุษย์มีแนวโน้มที่จะเดินไปสู่หนทางของความชั่วร้าย ความเชื่อในเรื่องมนุษย์แต่ดั้งเดิมมาจึงเน้นหนักไปที่ด้านลบและการมีจุดอ่อนในตัวเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการตอกย้ำถึงความจำเป็นและความชอบธรรมในการที่จะต้องมีผู้นำที่เหนือกว่ามนุษย์โดยทั่วไปมาปกครองและนำพา ดังที่ตำนานขุนบลูมอธิบายต่อไปว่า

“คนเผ่าพวกมามากนัก มากอย่างทราย หลายอย่างน้ำ ท่อว่าหาทั่วพระยาบ่ได้ ฟูลงเชิง ทั้งขุนเด็กขุนคานยอกสอนเขากับแพ้(ไม่ยอม) แม้ว่าใครเขา กับเอาคำ (ไม่ฟัง)”

ในอัครคัมภีร์พุทธก็มีการอธิบายถึงกำเนิดโลก มนุษย์และสังคม โดยวิวัฒนาการมาจากความอยากหรือตัณหาของมนุษย์ ที่ค่อยๆทำให้ความเป็นพรหมหรือเทวะของมนุษย์เสื่อมลง จนในที่สุดเป็นคนธรรมดาที่มีความไม่สมบูรณ์ เริ่มทำความบาป ความผิด ต่อผู้อื่น จนทำให้สังคมตามธรรมชาตินั้นอยู่ไม่ได้ ต้องหาคนมาเป็นผู้ปกครอง ซึ่งได้แก่กษัตริย์อันเป็นวาระของสุวรรณาภพพรหมณ์ จากนั้นบรรดาคนธรรมดาก็แบ่งออกเป็นวรรณะหรือชนชั้น แพศย์ และศูทร ประกอบเป็นสังคม 4 ชนชั้น ตามลำดับของธรรมที่แต่ละชนชั้นมี¹⁰

เมื่อธรรมชาติมนุษย์เป็นด้านลบ และการมีระเบียบสังคมอันมั่นคงต้องอาศัยอำนาจของผู้ปกครองอันมีลักษณะพิเศษเหนือมนุษย์ คติและความเชื่อในเรื่องจริยธรรม ความดี และความชั่วในสังคมย่อมให้น้ำหนักไปที่ปัจจัยและบรรทัดฐานอันอยู่ภายนอกตัวมนุษย์ กล่าวคืออยู่ที่สังคมและการเมืองภายใต้การปกครองนำพาของธรรมราชาเอง

เมื่อทุกคนมีฐานะอันแน่นอนตายตัว หน้าที่ในสังคมก็ย่อมแน่นอนไปด้วย คนที่ดีที่อยู่ในศีลธรรมของสังคมจึงได้แก่คนที่ปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่ในฐานะชนชั้น เพศ วัยต่างๆได้อย่างถูกต้องตามขนบธรรมเนียมและประเพณี หลักปฏิบัติทางศีลธรรมเหล่านี้นำไปสู่เป้าหมายใหญ่คือความเรียบร้อยของระเบียบสังคม ในด้านกลับกันก็ทำหน้าที่ควบคุมแยกสลายป้องกันความขัดแย้งอันอาจเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันและจากลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์กันทั้งหลายในโครงกรอบแบบไทย ไม่ว่าจะในทางการเมือง เศรษฐกิจ เพศและวัย

⁹ ธีรยุทธ บุญมี, “ประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทยช่วงต้น: การแพร่ขยายและพัฒนาการของความคิดพุทธศาสนาในสังคมไทย” เอกสารประกอบการสัมมนา วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2529, หน้า 13.

¹⁰ “อัครคัมภีร์พุทธ” พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๑๑ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๓ ทีฆนิกายปาฏิภค (กรุงเทพฯ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๒๕), หน้า ๖๔. และดู ปรีชา ช้างขวัญยืน ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก (กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓.